

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: českého jazyka a literatury
Studijní program: ZŠ, 2. stupeň
Kombinace: český jazyk - německý jazyk

VZTAH MLADÉ GENERACE DO TŘICETI
LET K BRNĚNSKÉMU DIALEKTU
THE RELATIONSHIP OF YOUNG
GENERATION TO 30 YEARS TO BRNO
DIALECT

Diplomová práce: 2002-FP-KČJ- 013

Autor:
Jana NOUZOVÁ

Podpis:

Jana Nouzová

Adresa:
Pod Lipami 893
506 01, Jičín

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146060072

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Milan Žemlička

Konzultant:

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
65	13 499	0	0	14	0

V Liberci dne: 05.05.2003

Katedra: ČESKÉHO JAZYKA a LITERATURY

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

Diplomantka: **Jana NOUZOVÁ**

Adresa: **Pod Lipami 893, 506 01 Jičín**

Obor (kombinace): **Český jazyk –německý jazyk**

Název DP: **Vztah mladé generace do třiceti let k brněnskému dialektu**

Název DP v angličtině: **The Relationship of Young Generation to 30 Years to Brno Dialect**

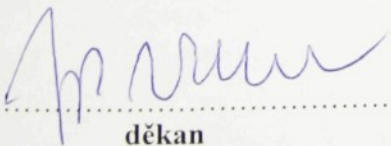
Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Milan Žemlička**

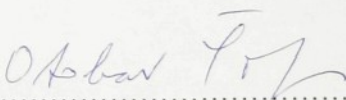
Konzultant:

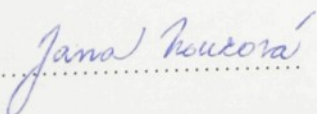
Termín odevzdání: **30. dubna 2003**

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 30. dubna 2002

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant):
.....

Datum: 15. 5. 2002
.....

Východiska práce:

Seznámení se s mluvou mladé brněnské generace především na základě analýzy zvukových nahrávek.

Cíl práce:

Zjištění současného stavu - frekvence, uzualita... ustupujících nářečních prvků v mluvě mladých Brňanů.

Metody práce:

Studentka porovná odborné prameny, které se dané problematice věnují s výsledky svých nahrávek a dotazníkového průzkumu.

Z tohoto následně vyvodí závěry o dnešním stavu brněnského dialektu v kontrastu s jeho dřívějším vývojem a odbornými poznatky o něm.

Doporučená literatura:

Eisner, P.: Čestina poklepem i poslechem.

Jelínek, P.: Štatl.

Ouředník, P.: Šmírbuch jazyka českého.

Velký slovník brněnského hantecu.

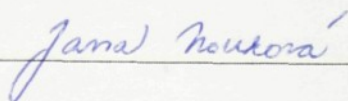
Další literatura bude podle potřeby zadávána průběžně.

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu.

V Liberci dne: 05.05.2003

Jana Nouzová

Prohlášení k využívání výsledků DP:

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé diplomové práce a prohlašuji, že souhlasím s případným užitím mé diplomové práce (prodej, zapůjčení, kopírování, apod.).

Jsem si vědoma toho, že užit své diplomové práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše). Diplomová práce je majetkem školy, s diplomovou prací nelze bez svolení školy disponovat.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu diplomovou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

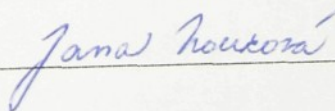
Autor:

Jana NOUZOVÁ

Adresa:

Pod Lipami 893
506 01, Jičín

Podpis:

Datum:

05. 05. 2003

Poděkování:

Děkuji panu Doc. PhDr. Milanu Žemličkovi za cenné rady a připomínky při vedení mé práce.

VZTAH MLADÉ GENERACE DO TŘICETI LET K BRNĚNSKÉMU DIALEKTU

NOUZOVÁ Jana

DP–2003

Vedoucí DP: Doc. PhDr. M. Žemlička

Resumé

První část této diplomové práce je zaměřena teoreticky a objasňuje zeměpisné, historické, sociální, kulturní důvody a podmínky vzniku české hantýrky a následně i brněnského hantecu. Jeho vývoj je rozebrán i z hlediska jazykového a jeho zvláštnosti porovnány s charakteristickými rysy hanáckého nářečí.

Druhá část prakticky prověřuje formou zvukových nahrávek i písemného dotazníku znalost hantecu u všech vrstev brněnských obyvatel. Bohužel z něho však vyplývá potvrzení původní hypotézy, že hantec již není aktivně užíván a slouží spíše zábavnímu a komerčnímu průmyslu.

Young Generation up to the Age of 30 and their Relationship to the Brno Dialect

Nouzová Jana

DW – 2003

Resume

The first part of this work is theory – oriented and it clarifies the geographical, historical, social and cultural reasons for as well as conditions under which Czech slang, and subsequently the Brno dialect – “hantec” – came into existence. Its development is also analysed in view of linguistics, its peculiarities being compared to the distinctive traits of the dialect of Haná region.

The second part of the work examines, by means of sound recordings and a written questionnaire, the level of knowledge of “hantec” within all strata of Brno inhabitants. However, the research

corroborates the initial hypothesis according to which "hantec" is no longer used actively, and it rather serves for entertainment industry and commercial purposes.

Obsah

OBSAH	7
1. ÚVOD	9
2. STRATIFIKACE ČESKÉHO JAZYKA	10
3. MĚSTO BRNO A JEHO OBYVATELÉ V POSLEDNÍCH STALETÍCH	12
3. 1. SITUACE V 18. A 19. STOLETÍ	12
3. 2. OBYVATELSTVO MINULÝCH STALETÍ	12
3. 3. SOUŽITÍ ČECHŮ A NĚMCŮ	13
3. 4. BRNO SOUČASNOSTI	14
4. HANTEC	16
4. 1. HANTEC A LIDOVÁ KULTURA	16
4. 2. CO JE TO HANTEC A HANTÝRKA	17
4. 3. BRNĚNSKÁ PLOTNA	18
4. 4. HANÁCKÉ NÁŘEČÍ VERSUS HANTEC	22
4. 5. VZNIK, ŠÍŘENÍ A FUNKCE ČESKÉ HANTÝRKY	28
4. 6. HANTÝRKA Z HLEDISKA JAZYKOVÉHO	29
4. 6. 1. <i>Přejímání z cizích jazyků</i>	29
4. 6. 2. <i>Způsoby zacházení se slovy a obohacování slovní zásoby české hantýrky</i>	31
4. 7. JAZYKOVÝ ROZBOR HANTECU	34
4. 8. JMÉNA ČTVRTÍ A ULIC V BRNĚ	38
4. 8. 1. <i>Německý vliv</i>	39
4. 8. 2. <i>Jak to znělo v hantecu</i>	40
4. 9. SOUČASNÝ STAV	41
5. HYPOTÉZA A METODY PRÁCE	43
6. ZVUKOVÉ NAHRÁVKY	44
6. 1. POŘIZOVÁNÍ ZVUKOVÝCH NAHRÁVEK	44
6. 2. SEZNAM ZNAČEK POUŽITÝCH V TRANSKRIPTECH	45
6. 3. VLASTNÍ PŘEPIS NAHRÁVEK	45
6. 3. 1. <i>Nahrávka č. 1</i>	45
6. 3. 2. <i>Nahrávka č. 2</i>	47
6. 3. 3. <i>Nahrávka č. 3</i>	48
6. 3. 4. <i>Nahrávka č. 4</i>	49
6. 4. ZHODNOCENÍ NAHRÁVEK	51

7. VÝZKUM	52
7. 1. TVORBA DOTAZNÍKU	52
7. 2. VZOR DOTAZNÍKU	52
7. 3. ZDŮVODNĚNÍ VÝBĚRU OTÁZEK	54
7. 4. PŘEDVÝZKUM	55
7. 5. VLASTNÍ VÝZKUM	56
7. 6. VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKŮ	56
8. ZÁVĚR	63
POUŽITÁ LITERATURA:	64

1. Úvod

*Ta brněnská čeština to je nóbl řeč
ten kdo se ji naučí dostane z ní křeč
je to samé mutr fotr hausmajstr a švigrfotr
ach to je nóbl řeč*

V Brně nežiji od malička, nejsem rodilá Brňáčka. Původně pocházím z Jičína ve východních Čechách. Do Brna jsem se dostala až ve 14 letech při studiu na Střední škole knihovnických a informačních služeb. Již tehdy mě zarazila nejen typická moravská artikulace, ale i velké množství odlišných výrazů v rámci slovní zásoby, kterým jsem měla zpočátku problém porozumět. To jsem se však stále pohybovala „pouze“ na území hanáckého nářečí.

Později mi přišly do ruky i knihy s tzv. brněnským hantecem, k jejichž porozumění již bylo zapotřebí překladového slovníku z „hantečtiny“ do češtiny. Při čtení těchto publikací mě stále znovu a znovu ohromovala rozmanitost naší mateřštiny, jejíž pestrost a bohatost nejsme snad ani schopni postihnout.

Když se mi po letech naskytla příležitost zvolit si téma diplomové práce z lexikologie, neváhala jsem. A protože nyní v Brně žiji natrvalo, rozhodla jsem se více zabývat právě hantecem.

Toto téma mě oslovuje i z toho důvodu, že mým druhým studijním oborem na vysoké škole je germanistika a brněnský slang má s němčinou mnoho společného. Doufám proto, že mi znalosti z této oblasti pomohou lépe pochopit zkoumanou problematiku.

Jako budoucí učitelku mě čeká práce s mládeží. Svou práci proto zaměřím právě na vnímání a znalost hantecu především mezi mladými lidmi v Brně.

2. Stratifikace českého jazyka

Dostupné odborné příručky vydělují v jazyce několik vrstev slovní zásoby. Základní dělení je na vrstvu slov podle příslušnosti k nespisovným útvarům národního jazyka, vrstvu slov podle slohových příznaků, vrstvu slov podle příznaků časových, vrstvu slov expresivních a vrstvu slov cizích a řídkých.¹

Tato práce se bude nadále blíže zabývat brněnským dialektem. Přiblížme si proto členění vrstvy slov podle příslušnosti k nespisovným útvarům národního jazyka, kam dialekt bezesporu náleží.

Tuto vrstvu lze dále dělit horizontálně (geograficky) a vertikálně (sociálně). Co se týče územního členění, je český jazyk rozdělen na nářečí česká a moravská. Brněnský dialekt je přiřazován k nářečím hanáckým neboli středomoravským. (jeho specifika viz. kpt. 4. 4.)

Členění vertikální vyděluje ze spisovné češtiny češtinu obecnou, regionalismy, dialektismy a především slang a argot. Jako slang nebo argot - mluva zájmově či sociálně vymezené skupiny - bývá obvykle označován i brněnský hantec, přestože jeho vymezení je z mnoha důvodů poněkud obtížnější (podrobněji další kpt.).

Dle funkcí, které má plnit konkrétní promluva, vybírá autor (mluvčí) vyhovující jazykové prostředky. Český mluvčí obvykle ovládá více variet národního jazyka. Výhradní užívání jediného útvaru ve všech komunikačních situacích je vzácné. Znalost a schopnost aktivního užívání jazyka navíc často bývá kritériem pro hodnocení daného mluvčího okolím. Není tedy irelevantní, jakého charakteru je náš ústní projev. V soukromí má především funkce sdělovací; funkce estetická ustupuje do pozadí. Výběr jazykových prostředků je nahodilý, řízený hlavně myšlenkou, kterou hodláme sdělit. Právě v privátní sféře bývá nářečí či slang hojně využíván.

¹ Konkrétně toto dělení viz. HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: SPN, 1986. S. 18 – 58.

Proto je taková promluva jen výjimečně zachycena v písemné podobě. Výjimku činí užití slangu a nářečí v uměleckých dílech, kde získává funkci charakterizační a estetickou.

Slangy a argoty jsou tzv. útvary nestrukturní neboli poloútvary, což znamená, že v rámci jazyka jsou vymezitelné pouze na základě specifického lexika a nikoli např. na základě odlišných morfologických struktur jako nářečí.

Pro slang je na rozdíl od spisovného jazyka typické, že je diferencován především lexikálně a ve srovnání s nářečím je mnohem proměnlivější – jde o neustálou tvorbu nových slov, slovotvorné obměny. Nářečí naproti tomu nejdéle a nejvěrněji uchovává starší – především fonetické - vývojové fáze jazyka, což vyplývá z charakteristiky užití jednotlivými sociálními vrstvami dané řeči.

3. Město Brno a jeho obyvatelé v posledních staletích

V této kapitole bude přibliženo město Brno a jeho obyvatelé od 18. století do současnosti. Starší historie je neméně zajímavá, ale s problematikou hantecu úže nesouvisí. Ten se rozvíjel právě ve výše uvedeném období. Proto se pokusím nastínit poměry, které jeho vznik, vývoj a postupné ubývání zapříčinily.

3. 1. Situace v 18. a 19. století

České země byly v 18. století nejvyspělejším územím Rakousko-Uherska. V Brně se stejně jako na dalších místech v Čechách začal od poloviny 18. století rozvíjet průmysl především textilní a později i strojírenský. Do 30. let 19. století bylo Brno největším městským centrem průmyslového dělnictva v českých zemích. Později bylo předstiženo Prahou.

Protože v samotném městě nebylo již místa, stavěly se manufaktury a později továrny za hradbami, ve starých i nově vzniklých předměstských osadách. Zde se také soustřeďovalo dělnictvo.

3. 2. Obyvatelstvo minulých staletí

Počátkem 19. století pracovalo v brněnských manufakturách kolem 11 000 (jedenácti tisíc) osob. Brno a zejména jeho předměstí se postupně stávala cílem širšího přistěhovalectví. Počet obyvatel vzrostl během několika let až na dvojnásobek. V roce 1834 bylo při sčítání lidu napočítáno v městě Brně 12 326 (dvanáct tisíc tři sta dvacet šest) a ve 24 brněnských předměstích 25 275 (dvacet pět tisíc dvě stě sedmdesát pět) obyvatel.

Atmosféru brněnského života ovlivnily některé národní a etnické skupiny. Už od středověku přicházeli zároveň s Němci Židé a

přistěhovalci z Flander na dolním Rýně. Ti se však postupně asimilovali a život města výrazně neovlivnili.

Zato početné německé obyvatelstvo sehrálo významnou roli. První němečtí kolonisté přicházeli do Brna již v 13. století, a to především z Rakous. V 19. století bylo Brno považováno za zcela německé. V roce 1880, kdy se při sčítání obyvatel poprvé uváděla obcovací řeč, se k Čechům hlásilo 40% a k Němcům 60% obyvatel. V roce 1890 byl poměr dokonce 31 : 69 ve prospěch němčiny.

Brno se pak postupně počesťovalo přirozeným vývojem, konkrétně přílivem pracovních sil z českého venkova. V roce 1921 bylo napočítáno již 72% Čechů a jen 26% Němců. Mnozí prohlašovali, že nejsou Němci ani Češi, ale Moraváci či Brňáci.

3. 3. Soužití Čechů a Němců

Češi a Němci žili v Brně vedle sebe, každodenně se stýkali a vzájemně ovlivňovali. Základ vzájemného vlivu spočíval především v běžně uzavíraných česko-německých manželstvích. Mnozí Češi i Němci znali lépe nebo hůře oba dva jazyky. Ze soužití obou národností se vytvářela kuriózní jazyková míchanice. Pro ilustraci uvádím, co bylo možno zaslechnout: *„Pak umyju kšír a pudu do kšeftu kópit herinky, semle a putru, brót ešče máme, tak děckám dáme putrbrót...”*²

Soužití Němců a Čechů však nebylo vždy jednoduché. Hlavně od počátku 19. století narůstaly rozbroje, které souvisely s národnostním vývojem v českých zemích. Řízení města se od počátku 17. století dostávalo do německých rukou a tento stav přetrvával do století 19., což se Čechům samozřejmě příliš nelíbilo. Na druhou stranu vedle sebe žilo spousta smíšených rodin, obě národnosti se navzájem zaměstnávaly či si pronajímaly byty.

² viz. SIROVÁTKA, Oldřich a kol. *Město pod Špilberkem. O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí*. Brno: Doplněk, 1993. S. 12.

Německé obyvatelstvo se soustřeďovalo převážně v centru města, částečnou oporu mělo na venkově. Z Brna se směrem na jih táhl úzký pás deseti zčásti nebo převážně německých obcí, tvořící tzv. brněnský německý jazykový ostrov – Komárov, Černovice, Horní a Dolní Heršpice, Ivanovice, Přízřenice, Moravany, Modřice, Želešice a Dvorská. Ještě jižněji bylo smíšené česko-německé území přecházející do víceméně kompaktního německého pohraničí při rakouské hranici.

Češi i Němci měli své vlastní spolky, pořádali své slavnosti, zábavy, plesy. Navzájem se jich však neúčastnili. Oldřich Sirovátka o vzájemné nevraživosti píše: „Uvědomělý Němec nešel do Besedního domu, uvědomělý Čech nešel do Německého domu, což byly kulturní stánky obou národností v Brně.“³

Také korza byla v Brně dvě. České bylo na Rudince (nyní ulice Česká) a jí přilehlé straně Velkého náměstí (dnes nám. Svobody), německé na ulici Běhounské a jí přilehlé straně náměstí.

Obě národnosti se obvykle potkávaly pouze na tržišti či na nedělním korzu na Kolišti. Tato setkání představovala poklidnou stránku soužití. Nouze však nebyla ani o pouliční bitky.

Po vzniku republiky 1918 následoval významný příklon k češtině a po druhé světové válce byla němčina zcela vytlačena. Němečtí či rakouští obyvatelé činili vzácné výjimky.

3. 4. Brno současnosti

Brno je v současnosti druhé největší město České republiky a zároveň hlavní město Moravy. Leží na soutoku řek Svatky a Svitavy nedaleko rakouských hranic. Je průmyslovou a kulturní metropolí, významným veletržním centrem.

V současnosti má podle údajů statistického úřadu zhruba 400 000 (čtyři sta tisíc) obyvatel. Při posledním sčítání obyvatel

³ viz. SIROVÁTKA, Oldřich a kol. *Město pod Špilberkem. O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí*. Brno: Doplněk, 1993. S. 30

k 1. 3. 2001 se k české národnosti přihlásilo 78% obyvatel, 17% k moravské. Zbývajících 5% připadá na národnost slovenskou, romskou a rakouskou. Pokud bychom z těchto údajů chtěli vyvozovat platné závěry o jazykové situaci, je třeba si uvědomit, že člověk hlásící se k určité národnosti ještě nemusí mluvit jazykem typickým pro tuto národnost. Domnívám se však, že uvedené údaje odpovídají současné jazykové realitě.

Německých či rakouských obyvatel je pravděpodobně menšina. Němčina se však nyní šíří mezi českými obyvateli i z jiných důvodů, které zde zajisté není nutno rozebírat. A tak němčinu ovládá jako cizí jazyk stále více lidí. Spousta dětí začíná s jejím osvojováním již na základní škole v rámci výuky cizích jazyků. Středoškoláci mají možnost pokračovat dokonce na brněnském rakouském gymnáziu. Dospělí mohou navštěvovat kursy mnoha jazykových škol. Brno tak získává zpět svou kosmopolitnost. Takového rozmachu němčiny jako na přelomu 19. a 20. století se však zřejmě ještě dlouho nedočká.

4. Hantec

*Brněnská hantýrka
tu každé kéma zná
brněnská hantýka
je mluva kouzelná*

4. 1. Hantec a lidová kultura

Osobitost a atmosféra každého místa se neprojevuje jen v jeho historických proměnách a osudech, v kulturních památkách, ve stavbách, v tvářnosti ulic a náměstí, tato svébytnost se projevuje také v lidové kultuře, obyčejích, hudbě, krojích, zkrátka v tom, jak prostí lidé žijí, mluví, pracují, jak se šatí či čím se baví.

Co tedy rozumíme „lidovou kulturou“? Obecně pod ní chápeme kulturu středních a dolních vrstev společnosti, tedy vrstev, kterým říkáme „lidové“. Typická je pro ni anonymita, bezejmennost, protože původce jevů (písní, pověstí, pohádek...) neznáme. Původ těchto jevů někdy leží v dávné minulosti, jindy vznikly nedávno, jako právě mluva a písně brněnské plotny. Ty pak kolovaly mezi brněnskými dělníky, staly se kolektivní, bezejmenné svým výrazem a projevem.

Pro lidovou kulturu je dále příznačné, že žije v přímém, ústním podání. Někdy se ústní podání prolíná s komunikací nepřímou neboli technickou. Písně a vyprávění si zpěváci a vypravěči zapisují nebo se s nimi seznamují v tištěných zpěvnících, popřípadě v knížkách a časopisech, jako je tomu nyní s brněnskou hantýrkou. Vlastní a typickou formou je však podání ústní, přímé.

Na základě výše zmíněných znaků můžeme tedy i brněnský hantec považovat za součást lidové kultury.

4. 2. Co je to hantec a hantýrka

Hantec – to je brněnská pýcha i terč posměšků. Brněnští patrioti zapřísáhle tvrdí, že tím, kdo město skutečně proslavil, nebyla intelektuální elita, nýbrž právě naopak – protagonisté podsvětí. Ti totiž vytvořili tuto velice svéráznou mluvu.

Hantec je slovo odvozené od slova hantýrka a jeho význam je omezený na hantýrku brněnskou, která má svá mnohá specifika.

Hantýrkou neboli v překladu řečí, která lže, Rotwelschem či Gaunersprache, jak bývá v německém prostředí též označována, se zabývali jazykovědci již v 19. století. Např. Antonín Josef Puchmajer vydal v roce 1821 příručku s názvem „Die Hantýrka oder die Čechische Diebsprache“⁴, kde prvně užil tohoto označení pro odpovídající výše uvedené německé ekvivalenty.

Hantýrka je v podstatě jazyk v jazyce a vyskytuje se ve všech řečech – francouzský argot, anglický slang, německý Rotwelsch. Charakteristické je pro něho omezení na sociálně níže postavené vrstvy. Tento jazyk se rychle mění, není konstantní, kopíruje gramatická pravidla jazyka území, kde se jím hovoří, ale neustále rozšiřuje svůj lexikální materiál – tj. zachází s ním tak, aby byl pro nezasvěcence nesrozumitelný.

Ano, hlavním cílem jakékoli hantýrky je zajištění dorozumívání pouze určitého vymezeného okruhu osob. Obvykle osob s ne právě nejlepší pověstí, jak tomu bylo i v Brně.

⁴ v české verzi jako „Hantýrka čili jazyk zlodějů“. Praha 1821.

4. 3. Brněnská plotna

*Já su ten brněnské synek
klapu si přes Zelné rynek
mám správně střížený háro
lepčí jak z tuzálu fáro
mě každý kocór hned balí
já ale šmytec a pali
su jasná špica a konec
já su ten brněnské borec*

Plotna bylo a je označení pro určitou městskou kastu, která byla hrdá na tento svůj brněnský titul. (viz. vídeňské Plattenbrüder – dříve plotna nazývána *plate*). Vyznačovala se zvláštními zvyky, měla svá oblíbená místa, vůdce a taky svou originální mluvu. Vlastní existence plotny je však již minulostí.

Šlo o společenskou třídu, jíž byly nejbližše stavy níže sociálně postavené - individua typická pro velkoměsto, náležející k jeho charakteristice a využívající úkrytu v jeho anonymitě.

Brno nebylo a není výjimkou a skýtá právě tak jako jiná velkoměsta mnoho materiálu ke studiu této specifické vrstvy, která má s jinými mnoho podobností, ale v mnohém se od nich i diametrálně liší.

Praha si vytvořila své *pepiky* a *galerku*, Brno mělo plotnu. Pojem brněnský je však poněkud širší, obecnější. Plotna do sebe zahrnovala individua označovaná jako *plotňák*, *plotec*, *plot'as*, *pajsr*, *švemr*, *štechr*, *sígr*, *durchmon*, *gryzlák*, *štrycák*, *šipl ad.* – většinou šlo o označení na základě určité nepříliš lichotivé vlastnosti.

Brněnští *plotňáci* byli však proti pražským *pepikům* těžkopádnější, ponuřejšího vzhledu, méně výřeční, loudavější, neohrabanější, nedůvěřivější a flegmatictější. Dr. Nováček je charakterizuje takto: „Jejich výraz celkový je pohrdavý, gesta málo

svižná, řeč bez zvláštní zpěvnosti.“⁵ Typické prý bylo i to, že při mluvení výrazně pohybovali dolní čelistí. Dlouhé vlasy si česali dozadu, příznačný byl kolébavý krok, zvláštní způsob nošení rukou v kapsách, ohrnutý límec, barevný šátek a žmoulání *špinky* v ústech a nezbytná pekařská čepice se štítkem nazývaná *necht*. Tato charakteristika odpovídá *plotňákovi* z počátku 20. století.

V průběhu desetiletí se předválečná plotna poněkud civilizovala, přizpůsobila se běžnému standardu, modernizovala se, aby se též mohla účastnit společenského života města. Nejraději se však stýkala jen se svou společností, se sobě rovnými a instinktivně nenáviděla všechno, co nenáleželo v okruh jejího stavu. Byla dosti pesimistická, zahořklá a vůči inteligenci jaksí nedůvěřivá. Obrannou reakcí byl známý šibeniční humor. Nejvíce důvěřovali *plotňáci* sami sobě a radost i bolest jednoho patřila všem. Sociabilita, kolegiálnost a solidarita byly nade vše.

Sídlem plotny bylo jednak vnitřní Brno, jednak - a to zvlášť - periferie. Příslušníci plotny obvykle nepracovali. Když už, tak *ne za pár vran*. Proto se mnoho jejích příslušníků zvrhlo v pasáky, karbaníky, zloděje, lupiče a lehké ženy. Pracující členy plotna ze svého kroužku vyhostila. Ochotna byla tolerovat pouze dobře vydělávající členy, z kterých také něco měla. Výjimkou proto nebyly ani menší či větší podvody a vyděračství. Předválečná plotna bývala opravdovým postrachem policie. Bývala velice dobře organizována a dovedla vystoupit jako celek tak, jak to nedokázala žádná jiná organizace. Uměla být ideálně solidární a obětavá do nemožností.

Určité znaky jsou charakteristické pro celou plotnu, ale mnoho z nich je i přínosu individuálního, který má svůj vznik a původ v prostředí, zaměstnání, výchově, v poměrech rodinných a hlavně v hospodářské situaci. Zejména v dělnické třídě byly dány všechny podmínky pro vytváření vlastností, z nichž některé plotnu charakterizují. Dále pak mezi číšníky, šoféry a zběhlými studenty.

⁵ viz. Dr. NOVÁČEK. *Brněnská plotna*. Brno 1929. S. 12

Před 1. světovou válkou se také začal rozvíjet slovník hantýrky, do té doby značně chudý. Ten se po ní změnil, rozšířil, aby lépe vyhovoval novým poměrům.

Během války i po ní sláva plotny upadala, přestože se mnozí její členové proslavili v boji. Jiní bojovali na domácí frontě. Jiní se živil různě, o čemž svědčí i tato válečná žebravá píseň:

*Nastaly nám doby zlé,
musíme jest erteple
a zelí na kyselo,
jak nám má bét veselo.
Chleba máme maličký,
dali nám ho na lístky....*

Velký podíl na úpadku plotny měla paradoxně republika – téměř pro všechny byla totiž opatřena práce, někteří za ní odešli do ciziny – hlavně do Francie. Jiní odjeli na Tahiti (v Brně panovala tzv. *tahitská horečka*), do Austrálie, Kanady, Ruska, někteří vstoupili do cizineckých legií.

Plotna se totiž vyvíjela paralelně s ostatními společenskými organizacemi. Byla v rozkvětu, když se hospodářská krize blížila kulminačnímu bodu, a začala upadat, když se objevily první známky blahobytu.

Brno je jako každé velkoměsto rozděleno do několika čtvrtí. Podle nich nesou označení i jednotlivé části plotny. Uvedme na ukázk alespoň několik příkladů:

- ξ *obrcéláci* – Francouzská a okolní ulice, vyhlášení tvrdáci. Prosluli hlavně před a během 1. světové války.
- ξ plotna starobrněnská – na Vídeňce, v Pisárkách a na Mendlově náměstí
- ξ plotna jundrovská
- ξ plotna z Nového Lískovce

- ξ *plotna z Pekendy a Perglu* – z ulic Pekařské a z Kopečné
- ξ *plotna husovská a židenská* – z Husovic a Židenic, nejobávanější
- ξ *plotna z Dornychu a z Křenové*
- ξ *plotna královopolská* – tzv. *nixmochři*

Brno patřilo před první světovou válkou k hlavním centrům dělnického zpěvu. Jedním z hlavních projevů dělnické kultury se stala dělnická píseň a poesie. Ani *plotňáci* nemohli zůstat pozadu. Co se týče poezie, tak poválečná *plotna* hsooldovala moderním, importovaným šlágrům. Občas bylo možno zaslechnout i parodii na lidovou píseň.

*Salome, mach kajn šmé
na moje portmoné,
já nésu na tebe zvědavé,
typluj, než zbali tě kómavé
Salome, mach kajn šmé,
neska ze štroncnu nic nebude.*

(z okolí Francouzské ulice)

*Naša vopica
v černý jupici
uvařila nám
flundru v krupici.*

*Pak se modlila
k milymu bohu
a pak vytahla
flundru za nohu.*

*Naša opica
v šolně od Fuxa
uvařila nám
škatulku viksa.*

*Škatulku viksa
a bims s tvarohem
zětra Mařeno
tady nebudem.*

(z Králova pole)

Svou identitu vyjádřenou mj. i jazykem si tvoří každá generace. Mluvu Brna tak obohatila i zlatá mládež válečných let, která si osvojila starší mluvu *plotňáckou* a přizpůsobila ji svým

podmínkám. Tito volní pokračovatelé *plotňáků* byli nazýváni *štatlaři*. Tento termín se uchytil v 60. letech jako synonymum pro městského flákače a žije stále.

Pamětníci soudí, že opravdovým *plotňákům* je dnes kolem sedmdesáti let. Základní výrazy hantecu znají v Brně snad všichni nad třicet, ale prý asi jen desetina místních hladce porozumí každému slovu.

4. 4. Hanácké nářečí versus hantec

Z jazykového hlediska netvoří Brněnsko zvláštní oblast. Nářečí hanácká (středomoravská), kterými se zde hovořilo dříve a která mají vliv na běžnou mluvu i té nejmladší generace, jsou domovem na celé střední a značné části jižní Moravy. Prvky odlišující tato nářečí od jazyka spisovného jsou někdy společné pro většinu nespisovných podob češtiny, jiné charakterizují mluvu Moravy nebo alespoň její jižní části a jen několik je typických pro dialekt menšího území. Ty však nejrychleji mizejí z užívání.

Nářečí na Brněnsku byla ještě před několika desítkami let výrazná a v rámci hanáckých nářečí poněkud diferencovaná. Izoglosy, čáry znázorňující v zeměpisném zobrazení hranice některých jazykových jevů, probíhaly v bezprostřední blízkosti města Brna. I když nemohlo mezi lidmi z východnějších nebo západnějších částí regionu docházet při hovoru k nedorozuměním podmíněným jazykem, bylo možno docela dobře poznat, odkud kdo pochází. Ekonomická integrace regionu spolu s pohybem obyvatelstva, ale i vliv velkého města, kde se při práci a obchodu setkávali lidé z geograficky vzdálenějších míst, vedly postupně ke stírání jazykových rozdílů mezi jednotlivými obcemi. U mladších lidí se ustálila „obecná hanáčtina“, nespisovná podoba češtiny zachovávající základní nářeční rysy společné pro větší území, která se podílí i na formování mluvy města. U dnešních obyvatel, i těch

nejstarších, už nářeční prvky nezaznameníme v úplnosti, úzus jednotlivce kolísá a některé zvláštnosti zůstaly jen ve vzpomínkách.

Jak již bylo naznačeno, hantec není běžná řeč Brňanů. Většina odlišností jejich mluvy od spisovného jazyka vykazuje znaky právě zmíněného hanáckého nářečí. Hanácký interdialekt se však stal základem i pro brněnský hantec.

Pro názornost, které jazykové jevy náleží hantecu a které nářečí, uvádím přehled nejvýraznějších jevů typicky nářečních.

Rovina fonetická:

- hláskoslovné nářeční prvky jsou nejfrekventovanější, i když dnes již některé ustupují

ξ v hanáckém nářečí neexistují dvojhlásky

- historický vývoj hlásky ú > ou na Brněnsku přešel v ó
lóka x *louka*, *kocórek* x *kocourek*, *kósat* x *kousat*

- hlásky ý/í > ej/aj se vyvinula v hanácké é
stréc x *strýc*, *dé* x *dej*, *nédelší* x *nejdelší*

hlásky é, ó se poměrně dobře udržely i v mluvě mladších generací : „*mám taková dlóhó úlohu do matyky a néhorší na tym je, že na ňu nemám čas*“.⁶

ξ krátké samohlásky – jde o velmi pevný nářeční jev

rana x *rána*, *blato* x *bláto*, *nama* x *náma*, *pít* x *pít*, *prosim* x *prosím*

ξ změna u > o

roka x *ruka*, *bochta* x *buchta*, *já vás povedo* x *já vás povedu*

⁶ viz. SIROVÁTKA, Oldřich a kol. *Město pod Špilberkem. O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí*. Brno: Doplněk, 1993. S. 56.

- ξ změna o > u, dnes již vzácné
pruďat x *prodat*, *podkuva* x *podkova*, *děkuvat* x *děkovat*
- ξ změna y > e
mleňář x *mlynář*, *vesoké* x *vysoké*
- ξ změna á > í po některých hláskách v kmeni slov, dnes se již téměř nevyskytuje
hřít x *hřát*, *kuřítka* x *kuřátko*
- ξ úžení é > í shodné s češtinou
polívka x *polévka*, *mlíko* x *mléko*
- ξ zachováno koncové –l v přičestí minulém u sloves bez kmenotvorné samohlásky
nesl, *vedl* x u většiny českých nářečí koncové –l zaniklo
- ξ dlouží se samohláska před koncovým –l v přičestí sloves
volál x *volal*, *nosíl* x *nosil*, *křičél* x *křičel*
- ξ protetické v- shodné s češtinou
vokno x *okno*
- ξ regresivní asimilace ve skupině –sh-, která ovšem není pokládána za nespisovnou
zhoda x *shoda*, *zhánět* x *shánět*, *nazhledanou* x *nashledanou*
- ξ vzájemná spodoba sykavek
ščesat x *sčesat*, *roščilit* x *rozčilit*, *ščítat* x *sčítat*
- ξ zjednodušování výslovnosti souhláskové skupiny vz-
spomíná x *vzpomíná*

- ξ skupina –šč–, která se jinde disimilovala v –št– zachována
ešče x ještě, ščasné x šťastný

Rovina morfológická:

- tvaroslovné nářeční jevy jsou ve vývoji mluvy daleko stabilnější než prvky hláskoslovné. Zatímco tradiční hláskové prvky mizejí plošně, tvaroslovné zvláštnosti se udržují u jednotlivých slov bez ohledu na existující skloňovací nebo časovací typy a vzory.

- ξ Pro skloňování podstatných jmen je významná především blízkost tvrdého a měkkého typu – v maskulinech není rozdíl mezi koncovkami typů *pán – muž, hrad – stroj* (*čaju, kóru, košu, míču*), u neuter mezi typy *město – moře* (*jabka, hřišta*). Sblížení dotváří i fakt, že životná maskulina mají v 1. p. pl. unifikovanou koncovku – *i* (*páni, starosti, židi*) a v 7. p. pl. se užívá koncovka –*ma/-ama*.
- ξ zajímavé je i spojení skloňování přídavných jmen či zájmen s podstatným jménem. Pro př. uveďme alespoň jedno celé paradigma

<i>naša slepica</i>	<i>naše slepice</i>
<i>naší slepice</i>	<i>naších slepic</i>
<i>naše slepici</i>	<i>našem slepicám</i>
<i>našu slepicu</i>	<i>naše slepice</i>
<i>naša slepico</i>	<i>naše slepice</i>
<i>vo našé slepici</i>	<i>vo našéch slepicách</i>
<i>s našó slepicó</i>	<i>s našéma slepicama</i>

Jde především o neprovedení přehlásek i po měkkých souhláskách. Tato nářeční zvláštnost je běžnější v koncovkách než v kmeni slov (*moja čepica, košola, vašó kuchyňó*), neboť v koncovkách je pro nepřehlasované tvary oporou znění slov končících souhláskou tvrdou (*našó* jako *tvó*, *čepica* jako *žena*).

- ξ podstatná jména s kmenem končícím na *-s, -z, -l* patří k měkkému sklonění
do kabele x *do kabely, dva voze* x *dva vozy, na misi* x *na mise*
- ξ měkké zakončení maskulin a feminin
kořeň x *kořen, lokeť* x *loket, kůlna* x *kůlna, pekárňa* x *pekárna*
- ξ vyrovnání mezi 2. a 4. p. podstatných jmen maskulin končících na *-a*
od staroste, Staně x *od starosty, Standy; viděl jsem staroste, Staně* x *viděl jsem starostu, Standu*
- ξ do 7. pádu sg. pronikla koncovka *-em*
se starostem, Staněm x *se starostou, Standou*
- ξ skloňování přídavných jmen typu mladý vede ke sblížení tvarů 6. a 7. p. sg. maskulin a neuter. Měkká přídavná jména mají v 7. p. pl. koncovku *-ma* (*bratrovéma novéma letníma kalhotama*). Přídavná jména přivlastňovací mají koncovky složeného skloňování i v sg. (*sósedovýho psa, k sósedovýmo ploto*), jen 1. a 4. p. sg. je vždy jmenný (*bratruj kabát*).
- ξ skloňování zájmen *ten* a *naš* splývá, tvary pl. kolísají
toho/teho, temu – jako *našeho, našemu*
těm/tem/tém, našim/našém
- ξ zajímavé jsou tvary zájmen *on* a *ona*
bez ně x *bez ní, s ňó/ňou* x *s ní, s nim* x *s ním*
- ξ v 7. p. pl. mají všechna zájmena koncovku *-ma*
všeckéma, s něma/nima, s těma/tema/tyma/téma

- ξ u tvarů číslovek dva, oba se rozlišuje životnost *dvá školáci* x *dva stole* a tvary nepřímých pádů *dvóch*, *dvóm*, *dvóma*, *dvouch*.
- ξ i číslovky mají v 7.p. pl. koncovku *–ma*
třema x *třemi*, *čtyřema/čtyřma* x *čtyřmi*, *devítima* x *devíti*
- ξ Ve tvarech sloves jsme svědky poměrně značného zjednodušení.
U 3. osoby pl. sloves 1. třídy je jednotná koncovka *–ó* (*mažó*)
u 4. třídy koncovka *–ijó* (*umijó*, *stavijó*, *musijó*, *sedijó*). V hláskové obměně *–ijou* je běžná i u nejmladší generace. U sloves 5. třídy je běžná koncovka *–ajó* (*udělajó*, *zazpívajó*).
- ξ 2. osoba sg. min. času zakončena morfémem *–s*
nechals mu to, *sám sis to vyvedl*
- ξ u sloves typu *tiskne* a začne v příčestí min. tvar bez *–nu-*
pohl se x *pohnul se*, *zatl* x *zatnul*
- ξ tvary slovesa *být* jsou následující
<i>su</i>	<i>sme</i>
<i>seš</i>	<i>ste</i>
<i>je</i>	<i>só</i>
- ξ rozkazovací způsob se tvoří koncovkami *–i*, *–ime*, *–ite*
jezdi x *jeď*, *jezdíte* x *jeďte*, *uhnite* x *uhněte*, *kóknite* x *koukněte*

Rovina lexikální:

- ξ rozdíly ve slovní zásobě
dědina = vesnice, *šufánek* = naběračka, *zavazet* = překážet,
rozhnout = rozsvítit, *stolař* = truhlář, *schudnout* = zhubnout, *podělat*
= udělat, zvládnout, *s kama* = odkud, *sdělat* = sundat, *suk* = uzel,
deska = prkno, *líčit* = bít, *sodovka* = limonáda, *vlézt se* = vejít se.

4. 5. Vznik, šíření a funkce české hantýrky

Pokud se zaměříme na hantýrku jako takovou (nejen na brněnský hantec, o kterém dále hodlám psát podrobněji), můžeme se s ní např. podle Karla Treimera setkat již mnohem dříve, než je všeobecně míněno.

Hantýrka existovala od počátků vedle lidové a vulgární řeči jako řeč profesní a řeč specifické nízké sociální vrstvy. Proto je dodnes hranice mezi mluvou lidovou a hantýrkou těžko rozlišitelná. Hantýrka byla užívána pouze v určitých oblastech zájmu. Jejím hlavním znakem bylo utajení smyslu mluveného, vyčlenění nepovolaných, nezasvěcených členů či posluchačů. Byla to řeč lotrů, darebáků, kramářů, podomních obchodníků a lehkých žen.

Karl Treimer vidí kořeny jejího vzniku v řeči mnoha středověkých útočných skupin působících mimo rámec společnosti. K následnému rozšíření podle jeho názoru přispěly husitské války, které posílily feudální moc a mnoho lidí uvrhly do bída. Hantýrka se tím stala řečí sociálně slabších vrstev.

V 15. století lze vystopovat prvky české hantýrky i na sudetském území. Jako důkaz slouží zápisy jednoho soudního archivu z roku 1597 překládající některé výrazy z hantýrky do češtiny: *důl* = taška, *svršek* = klobouk, *lišky* = zlatky, *pařibok* = kožešina, *parach* = drobné peníze, *skokan* = biřic, *dráb*, *vypít* = odcizit.

Podobná situace jako na území Čech a Moravy panovala téměř po celé Evropě – především v Polsku a v Rusku. Ale i v Rakousku – Uhersku vznikl ve Vídni pro úřední účely kolem roku 1800 slovníček dvorní kanceláře sloužící překladům výrazů z Rotwelsch (označení pro německou hantýrku).

Zkrátka téměř každý jazyk měl nějakou hantýrku, téměř každý národ měl nějakou sociálně slabší vrstvu, která se jí domlouvala. Ve 20. století ale přišel společenský a ekonomický obrat a hantýrka vymizela. Souvisí to především se společenským vzestupem nižších

vrstev, které se již nadále nepotřebovaly dorozumívat řečí, které by nikdo jiný nerozuměl, a přijaly místní nářečí – v případě Čech většinou obecnou češtinu.

4. 6. Hantýrka z hlediska jazykového

Základem hantýrky je jazyk, ve kterém hantýrka vznikla. Vedle běžných výrazů se v ní vyskytují četná slova dialektická, překroucená slova původní i cizí. Flexe jeví všechny znaky, jež charakterizují řeč, jež je jejím základem. Jinak nakládá hantýrka se slovy úplně libovolně.

4. 6. 1. Přejímání z cizích jazyků

Protože je pro hantýrku typické utajení smyslu mluveného, je celkem samozřejmé, že mnoho slov přebírá z cizích jazyků. Ukažme si nyní, které jazyky ovlivnily hantýrku českou.

Prvky romštiny jako *lovky*, *lováky* = peníze (od toho následně odvozeno *lovej* = bohatý), *čábě* = dítě (rom. čávo), *bink* = čert (rom. beng), *bono* = pytel (rom. góno), *čeros* = nebe, *čůro* = nůž, *zumina* = polévka do české hantýrky pronikaly postupně. Rómové se na našem území během svého kočování totiž vyskytovali prakticky neustále.

K přejímání z turečtiny došlo naopak víceméně jednorázově především během tureckých nájezdů v 16. století. Svědčí o tom slova *bejk* = lovec, myslivec, *bylina* = vědomost, *palanka* = vězení, *rozára* = lehká dívka, *tabuk* = buben, *šejd* = lež, podvod.

Ze sousední slovenštiny pocházejí slova: *bělek* = mléko, *butorka* = láhev, *cmala* = noc, *gulacky* = oči, *huračky* = cigarety, *levěš* = polévka, *melena* = mouka, *stuchyl* = kuchyň, *obuvačky* = boty. Pro slova přejatá ze slovenštiny je typické zakončení na *-acky*, *-ačky*. Jde především o slova z okruhu života spjatého se zemědělstvím.

Přes slovenštinu se do hantýrky dostala i některá slova z maďarštiny: *baganče* = bota (maď. bakancs), *leveška* = polévka (maď. leves), *vároš* = město (maď. város), *ágy* = postel, *ajtó* = dveře, *kalap* = klobouk, *kéz* = ruka, *falu* = vesnice, *nadrágy* = kalhoty.

Nescházejí ani výrazy od severních sousedů. Polský původ mají slova jako *gemba* = pusa (pol. geba), *globec* = hlad (pol. głód), *skřípka* = muzika (pol. skrzypka = housle). Z polské hantýrky pak slova *blechy* = prachy (pol. blachy), *roháč* = osel (pol. rogal), *klapajzna* = pusa (pol. klapaczka) a další. Tyto výrazy se vyskytují převážně v hantýrce ostravské.

Ze slovanských jazyků přebrala hantýrka hodně slov z chorvatštiny. *bacit* = uhodit, *kchán* = nůž, *kolčit* = tancovat, *kolovačka* = muzika, *lepuška* = pohledná žena, *makat* = pracovat, *šum* = les, *těrk* = pošta.

Málo naopak z ruštiny. *bolšán* = obilná pálenka, *děny* = peníze, *dřeveň* = vesnice.

Výrazy z jidiš k nám přinesli němečtí židovští obchodníci. *Aischin* = žena, *bagouni* = drobné peníze, *balbach* = voják, *bárcikle* = vejce, *bausen* = bát se.

Z italštiny pocházejí slova jako *albert* = slunce (it. alba), *basa* = arest (it. bassa), *bumbat* = pít (it. far la bomba), *fačárna* = obličej (it. faccia), *kakáč* = dámský klobouk (it. coccaccia), *legrace* = veselo (it. allegrezza).

Vystopovat lze i slova rumunská. *bině* = dobře (rum. bine), *buk* = dobrý rum. bucuros), *drakule* = ostrá paprika (rum. drakul = čert, často se toto slovo objevuje jako součást názvů koření), *dulše* = paprika sladká (rum. dulce), *drapaňa* = žena (rum. darabana = buben), *fok* = oheň, *stopan* = policista.

Raritou je dokonce slovo z vikingštiny *vagabund*, z kterého bylo dále odvozeno *vandal* a *vandrák*. Z holandského Curraao se u nás stala *kurážnice* = pálenka, slivovice.

Hantýrka přebírala slova nejen z cizích jazyků, ale i z jiných slangů. Hodně přejímek je ze slangu vojenského. *bims/ pims* = chleba, *dekčit* = schovat se.

Původ mnoha slov zůstal neobjasněn. Např. *bugr* = hluk, *čmrnda* = dívka, *másen* = dům, *žengle* = sklínka. V poměru k počtu slov objasněných jde ale o menšinu. A tak máme zhruba představu o tom, z kterých jazyků česká hantýrka slova přebírala. Nyní si přiblížme, jak s nimi zacházela.

4. 6. 2. Způsoby zacházení se slovy a obohacování slovní zásoby české hantýrky

Tak jako každá jiná řeč, i hantýrka obměňuje svou slovní zásobu. A protože měla za úkol, jak již bylo několikrát uvedeno, utajit nezasvěceným smysl sdělovaného, činila tak v poměru k běžně mluvenému jazyku s mnohem větší frekvencí.

Buď ponechala slovo beze změny a měnila význam (*liška*, *lišky* = hodinky), nebo slovo překroutila, ale význam neměnila (*bévák* = byt, *činóglovat* = činit, pracovat) anebo překroutila slovo i změnila význam (*gramec* z pův. gramofon = záchod). Anebo použila slova cizího původu pro označení nových věcí.

Význam si zachovala např. mírně upravená slova z němčiny *ešus* (Essschale) = nádoba na jídlo, *šřárka* = prohlídka, kontrola, *šurovat* = uklízet, *fachčit* = pracovat, *flastr* = pokuta, *habrovat* = jíst. Obvykle šlo především o přejímání pouze na rovině fonetické a nikoli grafické. Pro objasnění uveďme několik příkladů přejímek z němčiny.

Německý originál x česká úprava:

<i>zutzeln</i>	= <i>cucat</i>
<i>falscher</i>	= <i>falešnej</i>
<i>tschundern</i>	= <i>čundráky</i>
<i>verstehen</i>	= <i>fištrón</i>
<i>zuck</i>	= <i>v cuku (letu)</i>

Způsobem tvorby nových slov byly i změny ve struktuře slova původního: *soušky* = souchotiny, *randa* = ranec, *tác* = tisíc, *nizepa* = peníze, či kombinace různých přidaných či ubraných slabik v novém slově: *káča* = kasa, *kližit* = lhát, *kobuziko* = buzerant, *pokáro* = kára, *štěgro* = štěstí.

Výjimkou nebylo ani zkracování: *grim* = kriminál, *dr* = drž se, *koks* = kokain, *nepla* = neplatí, *polda* = policajt, *zemák* = zemský soud. V rámci zkracování docházelo dokonce k vynechání celých částí slov: *bák* = tabák, *adrie* = psychiatrie.

Najdeme i různá neobvyklá synonyma *autař* = zloděj aut, *bejvák* = byt, *kulec* = kulečník, *bělena* = mléko, *ruka* = pět (podle pěti prstů). Nutno podotknout, že pro nezasvěcence bylo mnohokrát těžší odhalit významy těchto synonym, nežli výrazů přejatých z cizích jazyků, o nichž měli alespoň trochu ponětí.

Některá nová slova odkazují na místní, individuální a onomatopoické prameny. Např. v Praze: *betlemák* = muzikant (podle Betlémské kaple), *Jericho* = židovská čtvrť, *Salmovka* = policejní komisařství v Salmově ulici.

Vedle synonym sloužily utajení i elipsy: *božská* = pravda, *kulatá* = cibule, *zelená* = louka, *jačmenné* = pivo, *drchaná* = sláma, *má Prahu* = má zákaz vstupu do Prahy, byl z ní vyhoštěn.

Nouze není ani o slovní hříčky: *ouprdelně* = úplně, *poprdelník* = popelník, *koňura* = koruna. Tyto hříčky vznikaly i vsouváním různých slabik. V české hantýrce k nim patřily především *-gro-*, *-rga-*, *-ko-*, *-po-*. Tento způsob tvoření nových slov je typický hlavně pro hantýrku ruskou, ale využíval ho později i hantec.

Časté je i užití antonym a ironie. *Katolík* = protestant, *ošatit* = okrást, *šmuk* (z něm. znamená šperk) = pouta.

K obvyklým způsobům patří hybridní tvoření slov např. *dlabenes* – od *nadlábnout se*.

Pro českou hantýrku je typické užívání vulgarismů. *barák* = dům, *chlupodracec* = holič, *kvičak/kvíčala* = prase, *lotr* = soudce, *brát roha* = odebírat se pryč, *řezáč* = chirurg, *zrenovírovanej* = oholený a učesaný. Ukázkou expresivního vyjadřování je slovo *skopčák* = Němec (podle Karla Treimera vzniklo od skoby = ostrý nos, Slované ho prý mají proti Němcům nevýrazný. Etymologický slovník však uvádí, že jde o hanlivé označení obyvatel hornatého severočeského

pohraničí, lidí přicházejících z kopců, či hanlivé označení odvozené od skopec = vykleštěnec).⁷

Se souslovími a frazeologickými vazbami je nakládáno stejně: *černá Mári* = hlídač, *mít draka*, *mít koupeno* = být opilý, *mít fláděru* = vypadat komicky, *honit si tričko* = zbytečně se namáhat, *mít kliku* (z něm. Glück haben) = mít štěstí, *udělat kůlničku na dříví* = zcela zdemolovat.

Výše zmíněné způsoby lze přehledně rozčlenit takto.

ξ posun významu v rámci vlastního jazyka

1. metafora

- a) konkréta za abstrakta
- b) konkrétní pojmenování věcí
- c) abstraktní pojmenování věcí
- d) jména zvířat jako symbol

2. synekdocha

3. metonymie

4. ironie a satira

ξ čerpání z jiných jazyků

výrazy bez přeneseného významu s významem

- a) metaforickým
- b) metonymickým
- c) ironie
- d) zvukomalebnost

Uvedme si pro ilustraci opět několik příkladů – tentokrát již přímo z hantecu, jemuž je blíže věnována následující kapitola.

asfalt = ulice (synekdocha)

bahno = pivo (metafora)

berka = číšník (od slovesa brát)

biják = biograf (zkrácení)

bítlz = účes (z aj.)

blaf = lež (z aj. bluff)

⁷ REJZEK, Jiří. *Ceský etymologický slovník*. Voznice: LEDA, 2001. S. 756.

blivajs = jídlo (asi od blít)
čabrák = vrabčák (slovní hříčka)
červ = červené víno (zkratka)
čočky = brýle (synekdocha)
dechovka = cigareta (abstraktum za konkrétum, ironie)
dieta = nedostatek něčeho (metonymie)
doskočiště = zadek (metonymie)
kolčit, kolovat = tancovat (od substantiva kolo)
parazól = deštník (z fr. parasol)
prcka = zadek (z dětského jazyka)
pršák = deštník (od pršet)
zoncna = slunce (z nj. Sonne)

4. 7. Jazykový rozbor hantecu

Původ většiny výrazů lze nalézt v národnostní struktuře obyvatelstva. Jak jsme již doložili v předchozích kapitolách, Brno bylo pod silným německým vlivem a většina obyvatel chodila do německých škol. Soužití obou národností vedlo k vytvoření kombinovaného česko–německého konverzačního jazyka a promítlo se i do tvorby hantecu.

Ten němčinu využil k makaronskému ozvláštnění, zakódování a zašifrování svého vyjadřování. Německý přínos tvoří 70% (sedmdesátiprocentní) většinu lexika. Převážná část slovní zásoby spočívá na slovech přejatých z Rotwelsch. S tím je spojeno i mnoho českých profesních argotů (srovnej např. železničářský).

Slova, jež brněnská plotna přejala z němčiny a jimiž namnoze operuje jako slovy českými (ve flexi slovesné, jmenné), jsou většinou překroucená, částečně s významem původním (*murčit* = nadávat; z něm. murren = reptat), částečně s významem jiným (*topl* = dvacetikoruna; z něm. doppelt = dvojnásobný). Německý slovní základ se spojuje s českou předponou nebo příponou a ve větě i s českými koncovkami.

Po celou dobu své existence přejímala brněnská hantýrka slova kromě z němčiny i z hebrejštiny (*haber, chabr, chakec, jóbl, kajf* = dluh atd.), romštiny (*čurc, len* = řeka, *love, lovky* = peníze, *roj, romec* atd.), za války i po ní ze slovenštiny (*mrcna*), polštiny (*gemba*), ruštiny (*děnyky, jebat* = kašlat na něco) a maďarštiny (*šolár, troľ*). Některá slova ukazují na původ francouzský (*kmin, komplic, labéta*) a ojediněle i italský (*sončit*).

Kde není zřejmá souvislost - a to je velmi často - jsme odsouzeni k tápání. Mnohdy se nabízí hned několik slov, z nichž termín mohl vzniknout, a všechna se zdají být stejně hodnověrná. Bohužel však v hantecu nejsou známy hláskoslovné zákony, které by výklad usnadňovaly a do jisté míry i mechanizovaly. V mnohých případech jsme odkázáni pouze na dohady, tím spíše, že ani samotný uživatel nemá obvykle ponětí o vzniku slova. Slovo je pro nezasvěcence nesrozumitelné, a to mu stačí.

Není nouze ani o slova vlastní tvorby. Některá byla přejata z pražského argotu (*adria, apačárna, bóda* = léčka, podraz, bašta..) a četné pražské fráze (*dávat bacha, jít do pytle..*) se ujaly tak, že s hantecem úplně splynuly.

Brněnská hantýrka je ve výsledku sloučeninou česko-německou. Roste ze dvou kořenů a *plotňák* byl někdy víc Čechem, někdy víc Němcem. Jazyková obojakost znetvořila jeho mluvu, takže postrádala čisté linie. Byla vždy přizpůsobena německému živlu v Brně. Byl to konečně ohlas celkových dobových brněnských poměrů. Brněnská hantýrka je tedy nedokonalý český dialekt, rozšířený přílivem slov z venkova a znetvořených výrazů většinou německého původu.

Jak je známo, většina dialektů se sbližuje se spisovnou normou jazyka, brněnská hantýrka se tomuto pravidlu ale naopak vymykala a vymyká a stále rozšiřuje propast mezi sebou a normalizovanou mluvou. Použije-li již slova spisovného, zamění úplně jeho význam např. *skolit medvěda* = vyloupit nedobytnou pokladnu.

Přesto zde nacházíme dosti příkladů, které jsou obdobou procesů v dialektu, i v jazyce normalizovaném. Tak jako užívá lidová

mluva slova *janek* či *matěj* pro označení hlupáka, tak hantec užívá jmen osobních pro označení např. *albert* = slunce, *franta* = penis apod.

Potřeba obměny výrazů vedla k tomu, že vznikalo množství slov souznačných. Tak např. neutrální výraz pro děvče – *koc*, *kchoc*, *kchocna*, *kó*, *kocála*, *koňapáma* či *dengla*. *Hajfa*, *hajfec*, *pugéta* je dívka pohledná, zatímco *levá bída* nebo *kraksna* oko příliš nepotěší. Ale je tu i *heftna*, která se o kořeň *heftuje* = lepí se na něho, *sajtna*, *filcka*, *frajka* a k tomu dívky povětrné *flachčidlo*, *frcna*, *fuchtla*, *burka*, *kála*, *kalina*, *páma*, *pajndla*, *pluncna*, *štroncna*, *vémastek*, *kanál*, *retych* atd. *Glóbus*, *věž*, *bedna*, *palice* jsou výrazy pro hlavu. *Táhlo*, *tyčka*, *brko*, *žid* = hubený člověk. *Vleza*, *lupen*, *flósek*, *letenka* = vstupenka. Totéž nalézáme např. v argotu francouzském a německém (*vögel*n, *pudern*, *ficken*, *remmeln*, *bimsen*, *petschieren*, *stemmen* = coitus).

Přestože měli *plotňáci* snahu si řeč zjednodušovat a výrazy zkracovat, což přetrvává i nadále, byly za účelem utajení smyslu velmi často užívány četné vsuvky, sufixy a prefixy (zmíněno již v předchozí kpt.), kterými byly slova a věty doslova prošpikovány, takže řeč pak činila dojem naprosto neznámého jazyka. Někdy se přehazovaly celé slabiky původního slova. Velmi užívané vsuvky byly: *-fa-*, *-rga-*, *-en-*. A tak věta: *Kóme typlovat, hé de!* = hled', abys zmizel, jde strážník, mohla znít: *Kófamégra tyfaplorgavatfa héfa derga* nebo: *Kóenméen tyenploenvatenhéen déen*. Někdy se vokály vsuvek přizpůsobovaly vokálům předchozích slabik: *Kófomergetytyplogovatfa héfe derge*. Přeházením slabik prefixem *ši-* a sufixem *-ve* byla uvedena věta ještě nesrozumitelnější: *šimékóve šilovattypve, šihéve šidéve!*⁸

Z fonetického hlediska je pro brněnskou hantýrku typické, že většina slov obsahuje nějakou samohlásku. Ty lze totiž v citově vypjatých situacích kdykoli libovolně prodloužit a dosáhnout tak větší expresivity. Nejvíce si to posluchač uvědomuje u samohlásek *A* a *I*.

⁸ citované věty viz. Dr. NĚMEČEK. *Brněnská plotna*. Brno 1929. S. 52

Rovněž počáteční Š a další tupé sykavky (Ž, Č) jsou v češtině typické pro expresiva. Počáteční slabika BA- značí v hantecu něco příjemného *bašta, bágo, bego, báseň, balada, balzám*.

Častá jsou v hantecu přirovnání: *jak sviňa, jako tyčka, oči jako tenisáky*. Typická jsou pojmenování osob podle vzhledu, vlastností, činností či zaměstnání.

Mnoho výrazů se z hantecu rozšířilo a dnes bychom v něm jejich původ pravděpodobně nehledali. Např. *mít kliku, dekovat se, vajgl, prachy, bévák, cajdák, figl, medit si, šlajfka*.

Původně německé výrazy, užívané kdysi běžně měšťanskými vrstvami, nyní mizí z užívání. Dnes jsou pouze ve zbytcích rodinného úzu. Nikdy je nikdo soustavně nezaznamenával, a tak mluvíme o slovech v mnoha případech vlastně už mrtvých. Pokud je dnes hantýrka nadále užívána, nejde přitom již o cíle „plotňácké“, ale o touhu po originalitě, neotřelosti a popularitě.

Hantýrka brněnské plotny je bez většího kontaktu s jinými vnějšími slangovými podobami, žije a zůstává pouze v Brně. Málokdo jí rozumí a málokdo ji zná. To je asi nejpádňější důvod, proč byla přezírána. Po vzniku samostatného Československa postupně vycházela z užívání a mnohé její výrazy získaly příděch expresivní.

Její vyznavači však přispívají k dalšímu vývoji a tvoří nová slova. např. *gril* = krematorium, *funglovka* = něco nového, *tágo* = taxík, *klofna* = kytara. Převládá metaforické přejímání, ale i přejímání z cizích jazyků. Na rozdíl od dřívější se dnes přejímá i z angličtiny - *dečmen* = deka, *dolcky*, *levingston* = špatná situace. Méně početné jsou názvy vzniklé jako frazeologická spojení, překrucování a expresivní homonyma.

Promluvy v nářečí či slangu jsou obvykle vázány na privátní sféru a aktuální situaci mluvčích a je tudíž obtížné získat jejich písemné záznamy.

4. 8. Jména čtvrtí a ulic v Brně

V Brně převažují jména čtvrtí zakončená na *-ice*, *-ovice*. Např. *Husovice*, *Bohunice*, *Židenice*, *Řečkovice*, *Ivanovice*, *Chrlice*, *Maloměřice*, *Modřice*, *Kohoutovice*. Jde o označení bývalých vsí patřících majiteli, jehož jméno bylo zakončeno na *-uň* nebo *-oň*. A tak jsou *Bohunice* bývalá „ves lidí Bohuňových“ atd. *Židenice* jsou „ves lidí Židenových“ a původ jména souvisí se slovem *ždāti* = čekat a není odvozen od Žida, jak se všeobecně míní.

Častou koncovkou jsou i *-any* či *-ánky*. Např. *Obřany*, *Lužánky*, *Medlánky*. Jména na *-any* označují obyvatele podle toho, kde bydlí. *Medlánky* je zdrobňelina k *Medlany*, původně *Mdlany*, což bylo pojmenování lidí bydlících u mdle, pomalu tekoucí vody. Proti tomu sousední čtvrť se jmenuje *Bystrc*, původně *Bystřec* neboli bystře tekoucí voda. *Lužánky* je pak zdrobňelina k *Lužany*, čili „ves lidí bydlících na luhu“. V tomto případě však jde o jméno nového původu, jež jména stará pouze napodobuje.

K dosud produktivním slovotvorným příponám patří *-na*. Tak vzniklo označení čtvrti *Lesná* či ulic *Písečná*, *Uhelná*, *Slunečná*.

O brněnském smyslu pro humor svědčí dvě posměšná jména – *Bosonohy* a *Žabovřesky*. V *Bosonohách* byli tak chudí, že chodili jen naboso, v *Žabovřeskách* neuměli pořádně mluvit ani zpívat, ale jen vřískali jako žáby. Takto tvořená místní jména patří vůbec mezi nejstarší české typy místních jmen. Ironizují se skutečné, většinou však jen domnělé vlastnosti sousedů.

Jména *Žebětín* a *Ořešín* mají za základ osobní jména *Žabata* a *Ořeša*.

Velkou skupinu tvoří též jména, jež označují nějakou přírodní, hospodářskou, právní skutečnost nebo okolnost. Tak *Lískovec* nebo *Líšeň* pojmenovává místo porostlé lískami. *Slatina* v sobě skrývá staré slovo *slať* = bažina, *Mokrá hora* byla hora, odkud vytékaly

potůčky. Na místě, které patřilo původně králi, bylo založeno *Královo pole*.

U jména *Komárov* si badatelé nejsou jisti. Buď šlo o místo s mnoha komáry, což by vzhledem k poloze na mokřinatém luhu bylo možné, nebo jde o pojmenování majetku nějakého *Komára*.

Do této skupiny patří i vlastní jméno města *Brna*. Je odvozeno od velmi starého slovanského slova *bm-*, *brnie* = kal, bahno, mokrá hlína příponou *-no*. Jméno *Brno* by se tedy vlastně mělo psát *Brnno*. Toto označení se však původně vztahovalo pouze na hrad a teprve postupem času i na nově vzniklé město. Ještě Kosmas ve své kronice rozlišoval označení *Brnen* pro hrad a *Brnno* pro podhradí.

Složitě jsou výklady jmen *Komín* a *Pisárky*. Jméno *Komín* si lidé spojují s komínem v domě. To však není možné, protože ves *Komín* je starší než první zmínka o používání zděných komínů u nás. A tak se badatelé přiklánějí spíše k verzi, že jde o název odvozený od jména *Koma* či *Komoň*. U *Pisárek* se pak jedná buď o zdobnělinu k *Pisáry* tedy vsi písařů nebo *Psáry* čili vsi chovatelů loveckých psů. Druhé variantě je dávána přednost.

4. 8. 1. Německý vliv

Německé obyvatelstvo si názvy samozřejmě přizpůsobilo. A tak vznikly německé ekvivalenty českých názvů. *Brünn*, *Prinn*, *Brinn* = Brno, *Mödritz* = Modřice. Některá jména však byla změněna téměř k nepoznání: *Sebrowitz* = Žabovřesky, *Schimitz* = Židenice.

Jméno *Heršpice* je zpětné přejetí německého *Herspitz*. To však není jméno původní, ale do němčiny přejatý český název končící na *-šovice* = v němčině odpovídá *-spitz*. Rovněž počáteční *Her-* muselo znít původně jinak. *Her-* odpovídá německému *Ger-*, což je původní české *Jar-*. Takže *Heršpice* jsou pravděpodobně původní *Jarošovice*.

Podobným způsobem vznikl i název *Jundrov* z německého *Judendorf* (židovská ves).

Obras = Obřany, *Turas* = Tuřany. Zde se jedná o přejetí mrtvého tvaru 6. pádu bez předložky *Obřas*, *Tuřas*, což ve staré češtině vyjadřovalo spojení v *Obřanech*, v *Tuřanech*. V češtině máme dodnes doklad tohoto vyjadřování ve jménu *Radlas*, kde se vlastně jedná o 6. pád k nedoloženému jménu *Radlany* (ves lidí pracujících s rádlem).

Schreibwald = Pisárky. Tento překlad tedy vychází z verze, že jde o zdobnělinu ke slovu *Pisáry*. Německy psát = schreiben. Odtud pak upravená verze v hantecu *Šrajbec*.

Značný podíl jmen je původem německý bez českého ekvivalentu. Mnohá jména žijí dodnes jako názvy ulic. Např. *Dornych* = trní, *Cejl* = z něm. Zeile (řádek), *Malý Mariacel* - podle známého rakouského poutního místa, *Lochmperk* = kopec se strží, *Rosenthal* = dnešní ulice Růžová, *Hády* = z něm. Heide (vřesoviště nebo pusté místo), *Holedná* = z něm. Hochleiten (vysoká stráň), *Špilberk* = strážný vrch, *Netopérke* = z něm. Neidberg (závist), *Hosperke* = z něm. Hausberg (tvrziště), *Štompile* = z něm. Steinbühel (kamenitá hůrka).

Ulice Běhounská byla místem procházek německé mládeže a jde o překlad německého *Rennergasse*, ale to nepochopením z *Raingasse* = Rýnská.

4. 8. 2. Jak to znělo v hantecu

Výše zmíněných německých názvů z velké většiny následně využila pro obohacení svého slovníku brněnská hantýrka. Jak už ale bylo jejím zvykem, slova si upravila po svém.

A tak se její členové nejčastěji scházeli u *Panenek* = klášter alžbětinek, v *Oltecu* = na starobrněnském hřbitově (později tímto pojmem míněno celé Staré Brno), v *Blajchecu* = na Bělidle, u *Visošě* = ve Wisingerově kavárně, v *Piškeři* = Na Sýpce, ve *Šrajbecu* = v Pisárnkách, na *Špeně*, *Pilcu*, *Špilcu* či *Špiláku* = na Špilberku, na *Zelňáku* = na Zelném trhu, u *Pampláků*, *fofálů*, *fofinů*, *černoprdelníků* = u Milosrdných bratří (nemocnice), ve *Špalku* = ve Špalíčku

(komplex budov a hospod), v *Šanghaji* = v Divišově čtvrti, na *Plácku* = rozhraní mezi Křídlovskou a Zahradnickou ulicí, na *Gelbecu* = na Žlutém kopci, na *Rotecu* = na Červeném kopci, v *Páncu* = ve Františkově, v *Zarybcu* = v Králově poli za nádražím, v *Augecu* = v Lužánkách, v *Majlontu* = v Maloměřicích, na *Latríně* = na Kolišti, na *Čáře* = na ulici Česká, na *Šmajchplace* = na hřišti v Kolišti, na *Škandálplace* = na hřišti v Lužánkách, na *Roli* = na nádraží (největší shromaždiště plotny), v *Sobůlkách* = v Soběšicích, na *Monte bú* = na Kraví hoře, na *Monte cap* = na Kozí horce, v *Džungli* = v okolí Stránské skály, v *Koňárně* = v Dělnickém domě v Maloměřicích, ve *Švunkecu* = v Dělnickém domě v Husovicích, ve *Střeláku* = v restauraci Střelnice, na *Dobráku* = na koupališti na Dobrovského ulici, u *Pasinglu* = u hotelu Slovan, v *Kényku* = v Králově poli, na *Výstecu* = na výstavišti, v *Blekfildu* = v Černých polích, na *Semále* = na Semilasse, u *Sputálu* = u bufetu Sputnik, na *Sokoláku* = na Sokolském koupališti (část brněnské přehrady), u *slepáku* = u ústavu nevidomých, u *Duksny* = v restauraci Dukát, v *Kaisecu* = ve Wilsonově lese, na *Frajplace* = na Náměstí svobody. A svorně nenáviděli všechny a všechno z *Práglu* = z Prahy.

4. 9. Současný stav

Na dnešní podobu mluvy Brna mají zřejmě největší vliv 60. léta a skupina brněnské bohémy formující se kolem počátků divadla Husa na provázku, Franty Kocourka a jeho přátel, skupiny Los Brňos, Radka Rettegyho, Jiřího Karneta nebo Pavla Jelínka Číči. V ní se původní mluva plotny obnovila v nové funkci – ne již jako jazyk sociální spodiny města, ale jako jazyk skupiny kultivované, ne již stará plotnáčtina, ale hantec.

Motivem tohoto příklonu může být barvitost výrazů, které skupině posloužily jako symbol odlišnosti od oficiální kultury. V nové podobě tedy hantec trvá a dále se rozvíjí, protože vždy existují skupiny nekonvenčních lidí, kteří jej potřebují. Jde už o lidi s novou

orientací, jinými jazykovými vazbami (zřetelná je u novějších slov inspirace angličtinou) a jiným žebříčkem hodnot.

Tato podoba brněnštiny přestává být výlučnou součástí soukromé komunikace. Stává se věcí veřejnou a především módní. Hantec v současné době zažívá jakousi renesanci.

Byly v něm vytvořeny literární texty (*Jak skalil Žanek Husuj, Mlata na Bílendě* aj.) vydané v několika publikacích (Jelínkova knížka *Štatl*, Velká kniha hantecu, Velký slovník hantecu, Špihl hantecu...). Je využíván v médiích. „Rádio Brno“, dnes radio „Valc“ vysílá zábavné pořady s touto tematikou oživené znalostními soutěžemi. Miroslav Donutil v televizi ve svých pořadech dává k lepšímu zážitky s Frantou Kocourkem či Rudy Kovandou. Městské divadlo Bratří Mrštíků uvádí úspěšnou adaptaci světově známé hry G. B. Shawa „Pygmalion“ jako „My fair Lady ze Zelňáku“. Jsou pořádány různé akce pod záštitou jména Franty Kocourka. Dokonce byl vážně zvažován návrh pojmenovat po tomto brněnském patriotovi nějakou ulici, náměstí či park.

Na internetu lze hantec nalézt hned na několika webových stránkách (www.hantec.cz). A v neposlední řadě pronikl i do komerčního průmyslu. V tramvajích si můžeme přečíst množství reklamních letáků, jež využívají k upoutání výrazů z hantecu. Některé obchody ho využívají pro oživení výloh – např. nápis „Oblečení na *kind'oše*“ (rozuměj děti). Reklamu na pivo Starobrno namluvenou hercem Jiřím Pechou snad ani není třeba připomínat.

Hantec je tímto umělým zveřejněním zbaven své původní spontánnosti. Pravděpodobně je ale zábava jediná cesta, jak ho představit i širším vrstvám Brňanů.

5. Hypotéza a metody práce

Ve své práci hodlám zjistit, jakou odezvu má výše zmíněná obroda hantecu především u mladé generace, která již jeho vlastní užívání nezažila a nyní se k němu dostává pouze zprostředkovaně.

Předpokládám, že mladší lidé tuto mluvu aktivně neužívají. Maximálně do svých projevů začleňují výrazy z hantecu všeobecně rozšířené. Pasivní znalost je podle mého předpokladu větší.

Tuto svou hypotézu hodlám ověřit nejdříve na základě zvukových nahrávek pořízených v autentických situacích, kde bude prověřeno aktivní užívání. Dále pak výzkumem pomocí písemného dotazníku, v němž se naopak zaměřím na pasivní znalost.

Zvukové nahrávky budou analyzovány formou zjednodušeného fonetického přepisu.

Do dotazníku budou zahrnuty otázky uzavřené, polouzavřené i otevřené. Otevřenými otázkami bych ráda částečně ověřila i aktivní užívání hantecu. Doufám, že některé otázky samy vyplynou po vyhodnocení zvukových nahrávek a budou mít úlohu spíše potvrzovacího charakteru.

V dotazníku hodlám též zjistit, jakým způsobem mládež do kontaktu s hantecem přichází a zda má sama zájem se s ním blíže seznámit.

Přestože svou práci zaměřím na mládež, jsem si vědoma toho, že by bylo nerozumné z výzkumu vyloučit ostatní generace. Pořídím několik zvukových nahrávek a doufám, že i u písemného dotazníku se mi podaří získat několik respondentů starších generací, abych mohla vyhodnotit mezigenerační rozdíly v míře užívání i znalosti hantecu.

6. Zvukové nahrávky

Být Brňanem neznamená v Brně pouze bydlet nebo pracovat, ale – a to především – v městě skutečně žít, pohybovat se v jeho ulicích, obchodech, a hlavně mít zde přátele. S těmi sdílet společné zážitky, zájmy, myšlenky. A to není možné bez jazyka, kterým mluvíme o věcech významných i o banalitách, žertujeme, a třeba se i hádáme. Jazyk přitom nejen sděluje, ale také sbližuje.

Specifický způsob mluvy prozradí Brňana v Praze či v Ostravě, dokonce i na televizní obrazovce. Vypovídá nejen o jeho místní příslušnosti, ale i sociálním postavení a vztahu k ostatním lidem. Ve velkém městě, které má poměrně složitou sociální strukturu, nemůžeme totiž očekávat, že by všichni obyvatelé mluvili stejně. Každý má jiný idiolekt (specifické způsoby vyjadřování jednotlivce).

Vrstvy dělnické a zaměstnanecké jsou ve spontánní mluvě blíže tradičnímu základu mluvy, zatímco rejstřík výrazových prostředků inteligence je širší a jevy pro město typické se mezi nimi objevují méně. Mluva Brňanů není ani zdaleka jednotná, i u jednotlivce se střídají slova a tvary typicky brněnské se spisovnými nebo obecně českými. Proto může mít každý z nás poněkud jinou jazykovou zkušenost.

6. 1. Pořizování zvukových nahrávek

Při natáčení zvukových nahrávek jsem se snažila pořídit záznam několika rozhovorů mezi všemi věkovými generacemi. Záměrně jsem pořídila i nahrávku přímo z rádia z vysílání pořadu o hantecu. Zajímal mě metajazyk (jazyk, jímž se mluví o jazyce) brněnské hantýrky. U některých informátorů jsem bohužel nezjistila bližší informace o věku, povolání a vzdělání, jelikož šlo o nahrávky bez jejich vědomí (např. v restauraci, v MHD a pod.).

Pro tuto práci vybírám jen několik reprezentativních ukázek, které nejlépe dokazují jazykovou situaci v Brně.

6. 2. Seznam značek použitých v transkriptech

- pauza
- ↓ klesnutí melodie
- ↑ stoupnutí melodie
- ? otázka
- Δ hezitační zvuk
- nesrozumitelné či nejasné slovo
- XY velká písmena značí zdůraznění slabiky nebo slova
- = okamžité, až překotné navázání na replika partnera

V přepisu mluvených nahrávek je užito zjednodušené transkripce, jež postačí účelům této práce. Je rozlišováno ypsilon a měkké i a je zachycena spodoba znělosti.

6. 3. Vlastní přepis nahrávek

6. 3. 1. Nahrávka č. 1

Tuto nahrávku jsem pořídila na konci března tohoto roku (2003) v tramvaji, když jsem jela se svou kamarádkou, která náhodně potkala svého bývalého spolužáka. Oběma je 25 let. Mají vystudovanou střední školu s maturitou, ona pokračuje ve studiu na vysoké škole, on již několik let pracuje. Ona bydlí v městské čtvrti Lesná, on v Králově poli. Jejich krátký rozhovor zněl takto:

K = kamarádka

S = její bývalý spolužák

K JÉÉ čau↑• kam valíš?↑

S čus↓• do štatlu↓• na trénink↓

K furt hraješ?↑

- S no jo↓• furt↓
- K že tě to furt baví? ↓
- S to viš↓• je potřeba bóchat↓• v sobotu máme zápas• tag abyžme nedostali nakládačku• jag minule↓
- K neříkej↓• že tys taky někdy prohrál?↑
- S —
- K a co jinak?↑ • jak se furt máš?↑
- S ÁÁLE↓• je to na pytel↓• všici kamoši se budó ženit• toš to bude šlus se všim↓
- K próoč?↑
- S no↓• toš si hned uvařijó svišťa a žencký uš je pak nikam nepustijó↓
- K neblbni↓• to nebude tak žavý↓• a co f práci?↑
- S v hokně dobrý↓• a co ty?↑
- K furt při starym↓
- S vdávat se nebudeš?↑
- K NÉÉ↑
- S aspoň někdo↓• ale seš furt s tym tvym kořeněm?↑
- K no jóó↑• su↓
- S a furt študuješ?↑ to uš byz měla končit ne?↑
- K jo↓• studuju↓• a
- S =hele já uš musim↓• málem bych přežel↓• tak se měj↓• čus↓
- K jo↓• ty taky↓• zas někdy↓• čau↓

V této nahrávce – téměř jediné - lze nalézt jak prvky hanáckého nářečí, tak prvky hantecu.

Nářeční prvky: koncovky sloves *uvařijó*, *nepustijó*; tvar slovesa být *su*; zkracování samohlásek *neříkej*, *starym*; nahrazování dvojhlásek dlouhou samohláskou *budó*, *bóchat*; splývání měkkých a tvrdých vzorů maskulin *svišťa*; měkké zakončení maskulin *s kořeněm*.

Prvky hantecu: samozřejmě na lexikální rovině – *do štatlu, uvařit svišťa, s kořeněm, v hokně*.

Hantecem v tomto dialogu mluví výhradně kamarádčin spolužák. Užívá však slova, kterým je z kontextu bez problémů rozumět. Je vidět, že určité výrazy má zcela zautomatizované – na otázku „a co v práci?“ neodpoví „v práci“, ale „v hokně“. Netroufám si však odhadnout, co přispělo k větší míře slov z hantecu v jeho projevu.

6. 3. 2. Nahrávka č. 2

Zde se jedná o nahrávku telefonního rozhovoru mého přítele s jeho rodiči. Počátek dubna tohoto roku (2003). Mému příteli je 29 let a jeho rodičům okolo 60 let. Všichni žijí celý život v městské čtvrti Řečkovice. Přítel a jeho tatínek mají vysokoškolské vzdělání a pracují v oboru, přítelova maminka je bývalá zdravotní sestra.

M = přítelova maminka

T = přítelův tatínek

P = přítel

zvoní telefon v handsfreesadě v autě a na displeji se ukáže, kdo volá

P ano mami?↑

M no Ondro gde si?↑ • dojdi na zahrádku↓ • je tu krásně↓

P mami • já nemám čas↓ •

M a gde si?↑ • dojdi↓ • viš jak je tu krááásně?↑

P nemžu↓ • su dvěsta kilometrů od Brna↓ •

M a gdé?↑ • a co tam děláš?↑

P v Praze↓ • pracovně↓ • vrátím se aš zitra↓

M no vidiš↓ • a my zme mysleli že nam pomožeš odnést ty kameně↓

- P no mamí to ste měli říct dřív• že s tím potřebujete pomoci↓• a proč zrovna dneska?↑ • to to nemůže počkat do víkendu?↑ nebo ať vam s tím pomůže Helena↓
- M to je na ňu moc těžky↓• to ona přece nemůže tahat↓• to musíš ty s tatem↓
- P no..
- M počkej• ja ti dam tatu↓
- T no ahoj↓• gdy nam dojdeš pomoci?↑
- P tati↑• prosím tě↑• teť to tu mamce dobu vysvětluju že nejsem v Brně↓• přídu o víkendu• stačííí?↑
- T no dobře↓• tag ahoj↓
- P ahoj↓

V tomto rozhovoru se hantec nevyskytuje vůbec. Zato prvky hanáckého nářečí v hojném počtu. Např.: krácení samohlásek *viš*, *nemužu*, *vidiš*, *dřív*, *zítra*, *říct*; záměna u za o *pomožeš*, koncovka –em v 7. p. sg. *s tatem*; měkké zakončení maskulin *kameně*; tvary zájmena ona *na ňu*; tvary slovesa být *su*.

Tato a i další nahrávky rozhovorů starší generace mi vyvrací mou původní hypotézu, že mluva starší generace bude obsahovat více slov z hantecu. Jsou u nich naopak pevněji zakotveny některé prvky hanáckého nářečí, které u mladší generace postupně mizejí z užívání.

6. 3. 3. Nahrávka č. 3

Tuto nahrávku mi pořídil jeden můj kamarád někdy v 2. polovině dubna 2003. Je na ní zachycena debata dvou mužů tak kolem 35 let při sledování hokeje v televizi v jednom sportovním klubu.

J = mluvčí číslo jedna

D = mluvčí číslo dva

- J ty• dej góla↓
- D hesky ho skřípl↓
- D to só taky inžinýři↓• ty taky chcó tahat aš do prázna↓
- J to neni možny↓• to sem ešče nezažil• voni měli takovy štěsti že to neni možny↓• to sem ešče nezažil↓• voni musijó dostat takovej nátřesk vole↓
- D jo to bude kamaráde tak marnej zápas• no to bude uplně k nekókání↓• voba dva zápasy↓• ti je smetó↓• to skončí jedna jedna a jedna nula ve druhym↓• ti nebudó dělat nic jinýho než bránit↓• ti budó hrát na to aby nedostali góla a možná nákej haluzórní dali↓
- J Slováci z Ukrajínó↓• to by byl jiné zápas na kókání↓
- D no toz mu nemohl nadzvednout tu hákovku?↑
- J cože?↑ • to ti kretění nemohli udržet aspoň remízu?↑
- D třeba to neuzná↓• po přestávce tam bude jedna jedna↓

Ani tento značně expresivní dialog nebo spíše komentář zápasu neobsahuje žádná slova v hantecu. Opět potvrzuje pouze tradiční užívání hanáckého dialektu: v min. čase sloves vynecháváno –nu- *skřípl*; dodržování koncového –l v min. čase sloves *memohl*; nahrazení dvojhlasiky ou dlouhým ó *chcó, só, smetó, kókání*; zachovaná skupina –šč- *ešče*; krátká výslovnost samohlásek *neni možny*.

6. 3. 4. Nahrávka č. 4

Poslední ukázkou je záznam vysílání pořadu o hantecu. Tato nahrávka mi byla zapůjčena přímo autorkou pořadu paní Libou Valcovou (tímto jí děkuji). Jde o pořad vysílaný na Velikonoce v roce 2002. Hostem pořadu byl Radek Rettegy – člen známé brněnské skupiny zpívající v hantecu Los Brňos. Úryvek zachycuje vzpomínání na známé brněnské postavy.

V = paní Liba Valcová

R = host pořadu Radek Rettegy

V Ale teď už• ať to trochu rozjedem↓• dáme si první zonk↓• a protože seš tady Radku ty• tak to bude dobré den doktore Špíno↓• a jestli bys mohl ještě pár slov ještě k té písničce..

R Tak doktor Špína byl známá brněnská postava• alias profesor doktor Matyášek• který nám prostě padl s Frantou Kocourkem nějak do oka↓• a Dólfu byl pověsná brněnská postava• kdy tak nějak bufetoval u Sputniku a na Padofci a vršil svoje nádoby odpatkama↓• a pak zme si řekli• uděláme o Dolfovi jako o známé postavě písničku↓• a tak zme s Číčou a s klukama• vlastně voni to věčinou udělali voni↓

V a slyšel von tu písničku vubec někdy?↑

R no tag ne↓• von umřel daleko předtim↓

V aha↓• vidiš↓• já se vubec neorientuju↓

R no tito lidi jak zmizí prostě z města tak pak už nevíme↓• víme třeba že umřeli někde v nemocnici nebo to..

V dobře↓• tagže hned ze startu dobré den doktore Špíno..

V této ukázce zaznívá převážně spisovná čeština, i když oba mluvčí občas sklouznou k hovorové výslovnosti – protetické v-, moravské krácení samohlásek *vubec* atd. Z hantecu je zde zástupný výraz pro písničku *zonka*. Jde tu však o uměle navozené prostředí a případné záměrné užívání těchto výrazů z hantecu pro oživení pořadu.

6. 4. Zhodnocení nahrávek

Nahrávek se mi podařilo sehnat více. Vybírám zde zástupné ukázky dialogů příslušníků různých generací a z různého prostředí. Vcelku z nahrávek vyplývá, že dnes hantecem mluví pouze vzácné výjimky a jeho aktivní užívání je tudíž téměř nulové.

7. Výzkum

7. 1. Tvorba dotazníku

Analýza zvukových nahrávek mě utvrdila v názoru, že dnes hantecem bohužel aktivně již téměř nikdo nemluví, a tudíž mi ani neposkytla příliš inspirace, jakým směrem dotazník orientovat.

Vycházím z toho, že dotazovaní hantec příliš neovládají, a ponechávám proto co nejširší prostor pro vyjádření znalostí o něm – nedotazuji se pouze na konkrétní významy slov, ale i širší souvislosti, které by respondentům mohly být známy např. z médií.

7. 2. Vzor dotazníku

Vážená-ý,

jsem studentka VŠ a obracím se na vás s prosbou o vyplnění tohoto dotazníku. Ráda bych na jeho základě blíže prozkoumala znalost brněnského hantecu a výsledky využila pro svou diplomovou práci. Děkuji Vám za pomoc.

1. V Brně žiji již..... let, v městské čtvrti.....

2. Je mi
- ☐ do 20 let
 - ☐ mezi 20 a 30 lety
 - ☐ mezi 30 a 50 lety
 - ☐ mezi 50 a 70 lety
 - ☐ více než 70 let

3. Pracuji/pracoval-a jsem nebo studuji na.....

4. Rodiče pracují nebo pracovali jako.....

5. Víte něco o brněnském hantecu, setkali jste se s ním již někdy a kde?

6. Napište prosím několik slov v hantecu, která vás zcela spontánně napadnou.

7. Napište prosím, pokud víte, co následující slova v hantecu znamenají v běžné češtině.

zoncna =

špinka =

viset =

bagrovat =

tágo =

betálný =

betla =

dekovat =

flastr =

glgat =

gómat =

lochčit =

8. Přiřadte prosím k sobě následující slova v hantecu a v češtině

1. oskar, 2. rychna, 3. svišť, 4. šmirgl, 5. šaškec, 6. tlačenka, 7. vodkráglovat, 8. zmerčit, 9. žgryndy, 10. čórnutý

A. smrad, B. blázinec, C. zavraždit, D. tramvaj, E. hloupé řeči, F. protekce, G. zpozorovat, H. slunce, I. dítě, J. ukradený

9. Nastiňte prosím stručně obsah následující ukázky.

Vo princezně Goldnohárce

Bévalo – nebévalo: Už je to nečítaně járů, co v jedný zemi bačoval staré kénig, ešče nególové. Lovama měl podestlaný – byl div, že ho žádná vřetenuška ešče neuvrkala. Jeho voblíbené hantýrunk byl, že starka pro ně se může teprvá vylihnót. Jednó na králíka zabušila taková babizňa – asi tak vo dva roky mladší než hnědý uhlí – a že mu pré valí prezent: fišlu. Byla to sice užovka jako když vyšije, ale bylo to zadara, tak teda fišla. A tu pré když do sebe naláduje, bude kóřit, vo čem všechna zvěřina kolem ně prndá. Pak se bábrle zdéchlo jako šrajtofla, když ju na roli vytáhneš.

10. Pokuste se prosím odhadnout, o která místa v Brně jde.

Šrajbec =

Špena =

Rola =

Gelbec =

Žabiny =

Kénik =

Semál =

Prýgl =

Řečky =

11. K čemu podle Vašeho názoru hantec sloužil a kdo jím mluvil?

12. Co Vám říkají jména Franta Kocourek a Rudy Kovanda?

13. Domnívate se, že by bylo možné hantecem opět běžně mluvit?
Chtěli byste se tuto řeč naučit?

7. 3. Zdůvodnění výběru otázek

Ot. č. 1 – cílem je v konfrontaci s ot. č. 2 zjistit, zda respondent žije v Brně dlouhodobě nebo se přistěhoval odjinud, a tudíž mohou být jeho jazykové znalosti ovlivněny jinou lokalitou. Na čtvrt' se ptám, abych ověřila, zda je hantec v některých brněnských částech rozšířen více než jinde.

Ot. č. 2 – úkolem je rozdělit respondenty do několika generací.

Ot. č. 3 a 4 – mají prověřit sociální postavení respondentů a potvrdit či vyvrátit hypotézu, že lidé ze sociálně nižších vrstev hantec ovládají více.

Ot. č. 5 – zde bylo mým záměrem zjistit, zda respondenti bez předchozích upřesňujících otázek sami něco o hantecu vědí a jsou schopni si uvědomit, kde a jakou formou se s ním setkávají.

Ot. č. 6 – navazuje na otázku předchozí. Zda si dotazovaní uvědomují, která slova z hantecu mají v paměti nebo je mají spojené s něčím určitým (navodí předchozí ot.).

Ot. č. 7, 8, 9 a 10 – mají prověřit konkrétní znalosti hantecu, schopnost porozumět nejen jednotlivým slovíčkům bez kontextu, ale i souvislému textu. Všechna slovíčka i text jsou vybrány z Velké knihy o hantecu.

Ot. č. 11 – tato otázka má odhalit, zda si respondenti vůbec uvědomují původní poslání hantecu a zda mezi nimi nejsou náhodou i tací, kteří mají teoretické znalosti, přestože hantec prakticky neovládají.

Ot. č. 12 – doufám, že tato otázka by mohla něco říkat i lidem, kteří se s hantecem nikdy nesetkali. Vystoupení Miroslava Donutíla, v nichž zmiňuje Frantu Kocourka a Rudy Kovandu, znají zřejmě všichni průměrní televizní diváci.

Ot. č. 13 – na závěr, když již všichni respondenti i bez předchozího kontaktu s hantecem tuší, oč se jedná, by mě zajímalo, zda je hantec pro lidi natolik zajímavý, že by jeho tradici chtěli oživit.

7. 4. Předvýzkum

V rámci předvýzkumu jsem oslovila zhruba 10 lidí různého věku. Všichni mi na zadané otázky odpověděli bez problémů a neměli potíže s porozuměním zadání otázek.

Po zvážení a domluvě s vedoucím mé diplomové práce jsem z původní verze dotazníku vypustila dvě otázky. Jejich znění bylo: „Napište prosím několik slov v hantecu, která vás zcela spontánně napadnou“ (ot. č. 6) a „Rodiče pracují nebo pracovali“ (ot. č. 4).

Na ot. č. 6 mi respondenti odpovídali zcela pod vlivem televizní reklamy na pivo Staropramen. Nelze z ní tedy příliš vysoudit o míře znalosti hantecu, protože několik slov z reklamy si zvládne zapamatovat i člověk, který nežije v Brně a hantec mu nic neříká. Svědčí to pouze o úspěšném nápadu tvůrců reklamy využít ozvláštnění mluvy ke komerčním účelům.

Z odpovědi na otázku „Zaměstnání rodičů“ jsem chtěla vyvodit zda lidé ze sociálně níže postavených rodin ovládají hantec více, jako tomu bylo dříve. Z odpovědi se však nedal vysledovat žádný vztah mezi výše zmíněnými souvislostmi, proto jsem tuto otázku z definitivní verze dotazníku vypustila. Ten tak navíc nabyl přijatelných rozměrů – domnívám se, že by respondentům neměl zabrat více než 10 – 15 min.

7. 5. Vlastní výzkum

V rámci vlastního výzkumu jsem získala celkem 65 zodpovězených dotazníků. Respondentů do 20 let je třicet. Jde o žáky základní školy a Střední odborné školy knihovnických a informačních služeb. V kategorii mezi 20 až 30 lety mi odpovědělo patnáct respondentů – převážně vysokoškoláků. Osm zodpovězených dotazníků spadá do kategorie 30 – 50 let a deset mezi 50 – 70 let. V této věkové hranici odpovídali hlavně rodiče mých kamarádek a kamarádů. Podařilo se mi dokonce v blízkosti mého bydliště získat tři velice ochotné respondenty nad 70 let.

7. 6. Vyhodnocení dotazníků

Ot. č. 1 – podařilo se mi získat respondenty téměř ze všech brněnských čtvrtí. Nejvíce jich je z Řečkovic, kde sama bydlím a kde jsem též dělala výzkum na základní škole. Hodně se jich též hlásí do Komárova, což je ovlivněno bydlením na internátu dojíždějících

studentů střední školy. Konkrétně jsem získala respondenty z následujících čtvrtí:

Řečkovice	15	Lelekovice	3
Medlánky	3	Obřany	2
Královo pole	3	Židenice	2
Žabovřesky	2	Pisárky	1
Černá pole	2	Komín	2
Lesná	3	Kohoutovice	2
Bystřec	3	Ivanovice	3
Komárov	9	Masarykova čtvrť	1
Líšeň	2	Bohunice	3
Brno – střed	4		

V závislosti na místě bydliště v Brně se mi nepodařilo prokázat, že by obyvatelé jisté městské čtvrti ovládali hantec ve větší míře než jiní.

Ani délka pobytu v Brně významně neovlivňuje znalosti hantecu. Přistěhovavší se respondenti neměli výrazně horší znalosti než domácí. S hantecem se nováček v Brně setká velice rychle a záleží jen na jeho konkrétním zájmu, zda se danou problematikou zabývá hlouběji. Z vlastní zkušenosti vím, že mnohokrát jsou brněnské jazykové zvláštnosti pro nové obyvatele lákavější než pro ty, co zde žijí již delší dobu, a berou je jako cosi každodenního a tudíž nehodného větší pozornosti.

Ot. č. 2 – viz. kpt. 7. 5. Vlastní výzkum

Ot. č. 3 – 43 respondentů studuje
15 pracuje
7 je v důchodu

Největší znalosti hantecu mají mladí studující lidé mezi 20 – 30 lety. Jde o běžný jev, kdy se mladí snaží oživit svou mluvu neobvyklými výrazy.

Mládež do 20 let má znalosti malé. Respondenti starší 30 let mají znalosti průměrné. Jsou obeznámeni s všeobecně rozšířenými výrazy a většinou jsou schopni odhadnout význam slov a smysl textu.

Ot. č. 4 – zde si většina odpovídajících vybaví televizní reklamu na Starobrno. Uvádějí tedy masmédia. Někteří respondenti (většinou nad 20 let) zmiňují, že četli povídky v hantecu, viděli divadelní představení „My fair lady ze Zelňáku“ nebo slyšeli písničky Radka Rettegyho a skupiny Los Brňos či skupiny Karabina. Děti ze základní školy obvykle odpovídaly, že jím mluví pořád nebo že ho slyší doma od rodičů. Zde mi pomohla otázka z předvýzkumu, na níž jsem asi u dvou respondentů zjistila, že pro ně hantec znamená cokoli, co se liší od běžné mluvy. A tak nejsou schopni rozlišit prvky hantecu a prvky hanáckého nářečí. Uvedli mi totiž jako př. slov z hantecu *ja su, rožni*.

Ot. č. 5 – většina respondentů znala nadpoloviční většinu dotazovaných výrazů. Největší problémy činil výraz *tágo* = taxík. Jde totiž o poměrně nový obrat, s kterým se starší a ta nejmladší generace nemají příležitost setkat. Nejčastěji ho věděli respondenti mezi 20 – 30 lety. Ostatní význam obvykle odvozovali z vazby *blbé jak tágo* a určovali význam slova jako blbec či hlupák. Zajímavé výsledky přineslo i slovo *flastr* = *pokuta, vězení*, které studenti do 20 let svorně ohodnotili (na dvě výjimky) jako známku pět. Respondenti starší se zase v hojné míře nechali ovlivnit němčinou a považovali výraz za ekvivalent náplasti.

Ot. č. 6 – přiřadit slova zvládl téměř každý. Nejčastější záměnou bylo přehození správné varianty *šmirgl* = tramvaj, *tlačenka* = protekce. Na míře správných odpovědí je znát, že kombinační možnosti usnadní porozumění.

Ot. č. 7 – souvislý text byl tzv. kamenem úrazu. Studenti základní školy obvykle zvládli odhalit pouze název pohádky. Studenti střední školy se nechali znalostí původní pohádkové verze ovlivnit natolik, že se odchýlili od originálního znění textu. Nejúspěšnější překlady byly v generaci mezi 20 – 30 lety. Starší generace obvykle zvládly postihnout obsah textu, ale smysl mnohých obrátů jim zůstal utajen.

Uvádím př. několika zdařilých i méně povedených překladů:

O princezně Zlatovlásce

Bylo – nebylo. Před dávnými a dávnými lety vládl v jedné zemi starý král. Byl tak bohatý, že bylo až neuvěřitelné, že ho žádná nápadnice nesvedla. S oblibou říkal, že se pro něho ta pravá teprve narodí. Jednou krále navštívila babice – prehistorického věku – a donesla mu darem rybu. Byl to sice had a zadarmo a proto ryba. A řekla králi, že když tu rybu sní, bude rozumět řeči, kterou mluví všechna zvířata. Pak babice zmizla, jako když okem mrkne.

(autorovo stáří mezi 50 – 70 lety, bydlí v městské čtvrti Černá pole)

O Zlatovlásce

Bylo – nebylo. Dávno tomu, co v jedné zemi panoval starý král, ještě svobodný. Měl hodně peněz, bylo spodivem, že ho žádná dívka ještě nepřemluvila. Jeho oblíbený výrok byl, že se dívka pro něj může teprve narodit. Jednou na něj zaklepala stará paní – nese mu dárek – rybu. Vypadalo to jako had, ale byla zadarmo – teda ryba. A prý když ji sní bude rozumět řeči zvířat. A pak se babka ztratila jako pára nad hrcem.

(autorce je mezi 20 – 30 lety a bydlí v Žabovřeskách)

O princezně Zlatovlásce

Byl mladý chlapec, který číhal na tu pravou.

(autorka studuje na střední škole, v Brně je teprve 3 roky.

Sama ale uvádí, že by se hantec chtěla naučit.)

O princezně Zlatovlásce

Bylo - nebylo: už je to mnoho let, v jedné zemi vládl král, byl bohatý a dál už nevím.

(autor je žákem základní školy, bydlí v Ivanovicích)

O princezně Zlatovlásce

Bylo – nebylo. Je to o králi a princích a princezně Zlatovlásce.

(autor je žákem základní školy, bydlí v Řečkovících)

Ot. č. 8 – všichni zvládli určit výrazy *Řečky* = Řečkovice a *Žabiny* = Žabovřesky. Někteří dokonce opsali stejné výrazy, delší varianty názvů snad téměř nepoužívají. Většina respondentů znala i *Kénig* = Královo pole, *Semál* = Semilasso a *Prýgl* = přehrada. Jde o výrazy, které můžete zaslechnout i v běžné mluvě Brňanů. Starší generace obvykle znaly i *Rolu* = nádraží. Někteří respondenti tento výraz však mylně považují za pole nebo jiná místa v centru Brna – např. Mendlovo náměstí či ulici Českou. Přes němčinu většinou odhadly i význam slov *Gelbec* = Žlutý kopec a *Šrajbec* = Pisárky. Nikdo však neznal *Špenu* = Špilberk, kterému se dnes všeobecně říká *Špilas*.

Ot. č. 9 – jen velice málo respondentů tuší, že pravým smyslem hantýrky bylo utajení sdělovaných informací. Jinak se všichni svorně domnívají, že je to pouze nářečí a běžný prostředek k dorozumívání.

Ot. č. 10 – jména slavných propagátorů brněnského hantecu jsou zcela neznámá generaci do 20 let. Starší generace je obvykle zná z historek Miroslava Donutila. Mají je spojené s divadlem Husa na provázku a akcí Brněnský zlatý slavík (hromadně byly skupovány hlasovací lístky a hlasováno pro Rudy Kovandu, který měl porazit Karla Gotta). Z generace nejstarší mi několik respondentů uvedlo, že je znali osobně. Franta Kocourek byl totiž řečkovický rodák.

Ot. č. 11 – většina respondentů se realisticky shodla, že oživení hantecu na běžný dorozumivací prostředek není možné. Dále odpověděli, že by se hantec učit nechtěli, že to, co znají, jim stačí. Obvykle ho charakterizovali jako dobrý prostředek k zábavě, oživení. Našli se ale i tací, kteří napsali, že hantec nemají rádi, že jen kazí češtinu.

Některé odpovědi žáků ZŠ:

No, bylo by to pěkně ulitlý, ale mohlo by to jít.

Naučit by sem se ho ani moc nechtěl, jedině, že by byl důležitější.

Proč, dyť je to úplně na nic.

Mně to připadá docela legrační, ale klidně bych se to naučila.

Studenti SŠ a VŠ odpovídali:

Spíš jen jako recese.

Mám pasivní znalost, s kterou vystačím.

Já sama se nemám potřebu učit hantec. Beru jej spíše jako oživení řeči mých přátel.

Pro zábavu ho používám ráda. Víc bych se ho učit nechtěla. Nějaká slova znám a to mi stačí.

Rozhodně ne naučit slovo od slova, ale znát některé pojmy je zábavné.

Příslušníci starších generací napsali např.:

Myslím, že některé výrazy z hantecu používá víceméně každý Brňák. Ať chce či nechce, vědomě či ne. Úplným hantecem bych mluvit nechtěla, zní mě dost příšerně a konec konců stačí, když s ním mluví brněnská plotna. Některé výrazy však s radostí používám a nadále používat budu.

Brno a Brňáci mají své specifikum. Hantec krásně dotváří tento fenomén. Bylo by moc škoda, kdyby zmizel. Je mu snadno rozumět a obveselí to. Do Evropy i s brněnským hantecem!

Většina respondentů hantec bere jako běžnou součást života v Brně, jako něco, co k Brnu neodmyslitelně patří. Jeho učením se nehodlají zatěžovat, ale rádi minimum, které znají, využívají k zábavě a ozvláštnění své mluvy.

Mým cílem bylo zaměření na mladou generaci do třiceti let. Žáci základních škol mají vůči hantecu lhostejný postoj, protože zatím nejsou dostatečně psychicky vyspělí, aby dokázali objevit všechna jeho kouzla. Studenti středních škol se s ním postupně seznamují a na vysoké škole patří minimum hantecu k nezbytné výbavě absolventů.

Starší generace si pak znalosti hantecu udržují a předávají je dalším generacím.

Domnívám se tedy, že není možné hantec oživit v jeho původním rozsahu, ale určitě bude i nadále vhodnou formou zábavy a pýchy Brňanů, kteří se postarají o to, aby zcela nevymizel.

8. Závěr

V Brně žiji posledních 10 let a s hantecem jsem se setkala především zábavnou formou. Osobně neznám člověka, který by hantecem plyně hovořil a stoprocentně mu rozuměl. Situace je samozřejmě podmíněna okolnostmi objasněnými v teoretické části této diplomové práce.

Mou zkušenost se současným stavem mi v širší míře potvrdily jak zvukové nahrávky, tak odpovědi v dotaznících.

Mluvenou formu této specifické řeči využívají především umělci. Zvyšují tak nejen svou originalitu, ale přispívají tím i k oživení tradice. Ze současných bavičů je s hantecem a prostředím Brna nejúžeji spjat asi Miroslav Donutil.

Mluvená i písemná forma slouží taktéž komerčnímu průmyslu. Mluvená forma je šířena prostřednictvím různých zvukových nahrávek. Nejznámější brněnské povídky namluvil např. Karel Höger.

K písemné formě se obvykle dostanou především lidé, kteří o hantec mají opravdový zájem a jsou ochotni si dojet do knihovny zapůjčit nějakou knihu, případně investovat do vlastní.

Vyhodnocení písemné formy dotazníků potvrzuje, že uživatelé znají pouze některé více rozšířené výrazy (*šalina...*), obraty (*jak sviňa...*) či pojmenování brněnských míst (*Žabiny...*).

Význam mnoha slov dokáží při dostatku času či možnosti výběru správně odhadnout a přiřadit. Souvislý text ať už čtený či mluvený je pro většinu nesrozumitelný.

Respondenty tato neznalost však netrápí. Obvykle jim stačí míra znalostí, které mají, a nevidí smysl v tom, aby si slovní zásobu z hantecu rozšiřovali. Shledávají v něm vhodnou formu zábavy a ta pravděpodobně zůstane jedinou cestou, aby hantec zcela nezanikl.

Použitá literatura:

BĚLIČ, Jaromír. *Nástin české dialektologie*. 1. vyd. Praha: SPN, 1972. 463 s.

HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 1. vyd. Praha: SPN, 1986. 195 s.

JELÍNEK – ČIČA, Pavel. *Štatl*. 2. vyd. Brno: Moravské nakladatelství Rozrazil, 1990. 63 s.

KARÁSKOVÁ, Ivana. Hantec aneb Když zoncna rumpluje, tak si sednu na roli na šalinu a jedu na prýgl. *Magazín Dnes*, 1999, č. 15, s. 26 – 27.

KOPŘIVA, P., DVORNÍK, P., JELÍNEK – ČIČA, P. *Velká kniha hantecu*. 1. vyd. Brno: FT Records, 1999. 175 s.

KRČMOVÁ, Marie. *Běžně mluvený jazyk v Brně*. Brno: FF UJEP, 1970. 198 s.

MACHATA, Libor. *Storky z Erbecu*. 1. vyd. Tišnov: Sursum, 2001. 161 s.

MÜLLEROVÁ, O., HOFFMANNOVÁ, J., SCHNEIDEROVÁ, E. *Mluvená čeština v autentických textech*. 1. vyd. Jinočany: H + H, 1995. 236 s.

NOVÁČEK, Otakar. *Brněnská plotna*. Brno: vl. nákl., 1929. 74 s.

SIROVÁTKA, Oldřich a kol. *Město pod Špilberkem.*
O lidové kultuře, tradicích a životě lidí v Brně a okolí.
1. vyd. Brno: Doplněk, 1993. 242 s.

TOMAN, Leoš. *Špígl hantecu.* 1. vyd. Brno:
Sursum, 1999. 84 s.

TREIMER, Karl : *Das tschechische Rotwelsch.*
Entstehung und Schichten. 1. vyd. Heidelberg:
Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1937. 93
s.

www.czso.cz

www.hantec.cz